

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Варіативна частина посібника для співробітників поліції

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні

Фінансується
Європейським Союзом
та Радою Європи

Впроваджується
Радою Європи

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Варіативна частина посібника для співробітників поліції

«Кримінально-правовий захист професійної діяльності журналістів». Варіативна частина посібника до навчального курсу з безпеки журналістів для співробітників поліції.

Авторський колектив:

В'ячеслав Андросюк, Вікторія Басс, Василь Варивода, Олена Кудерміна, Оксана Кульчицька, Марк Макаров, Олександр Омельченко, Геннадій Поліщук, Вадим Пясковський, Артем Самодін, Поліна Антонюк.

Погляди, висловлені в публікації, належать її авторам і необов'язково відображають погляди Європейського Союзу та Ради Європи.

Дозволяється відтворення уривків публікації (до 500 слів) за умови некомерційного використання, збереження цілісності тексту, контексту та надання повної інформації, яка не повинна жодним чином вводити читача в оману щодо характеру, обсягу чи змісту тексту. Необхідно обов'язково зазначити джерело тексту: «©Рада Європи, рік видання». Усі інші запити щодо відтворення або перекладу цієї публікації або будь-якої її частини повинні адресуватися Директорату комунікацій Ради Європи (F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int)

Дизайн обкладинки та верстка:
Марія Жукевич.

Фото: Рада Європи,
www.shutterstock.com
Ілюстрації: www.flaticon.com

Council of Europe Publishing
F-67075 Strasbourg CEDEX
<http://book.coe.int>

©Рада Європи, жовтень 2021 р.
Всі права захищено. Надано ліцензію від Європейського Союзу на відповідних умовах.

Це видання розроблено за фінансової підтримки Європейського Союзу та Ради Європи, в межах роботи Проєкту «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні», що має на меті зміцнити роль медіа, їхню свободу та безпеку, а також суспільного мовлення як інструментів для досягнення консенсусу в українському суспільстві.

Більше про Проєкт: <https://cutt.ly/jkhdLM>

Слідкуйте за Проєктом у соцмережах:
<https://www.facebook.com/CoEUPSIS>

РОЗДІЛ 3.....	7
ЧАСТИНА 1. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ. ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ ЖУРНАЛІСТІВ.....	7
1.1. Адміністративно-правові засади діяльності журналістів в Україні.....	7
1.2. Гарантії безпеки журналістів.....	20
1.3. Державна підтримка засобів масової інформації, зокрема й органами Національної поліції.....	27
1.4. Захист органами Національної поліції законної професійної діяльності журналістів, їхніх прав та свобод..	31
ЧАСТИНА 2. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З ЖУРНАЛІСТАМИ ТА ІНШИМИ МЕДІА УЧАСНИКАМИ.....	37
2.1. Засади взаємодії органів Національної поліції з засобами масової інформації.....	37
2.2. Спільні проєкти поліції із засобами масової інформації та громадськістю.....	42
ЧАСТИНА 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ (ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ).....	44
3.1. Статистична інформація. Попередження, запобігання та розслідування злочинів.....	44
3.2. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, що посягають на професійну діяльність журналістів.....	52

3.3. Засоби збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, що посягають на професійну діяльність журналістів.....	58
3.4. Неприпустимість розголошення відомостей досудового розслідування та професійна діяльність журналіста.....	65
3.5. Використання у кримінальному провадженні відомостей, отриманих журналістами під час журналістського розслідування.....	67
ЧАСТИНА 4. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТОЛЕРАНТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ЖУРНАЛІСТІВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ.....	70
4.1. Основні принципи та завдання партнерства поліції з засобами масової інформації.....	70
4.2. Психологія толерантного спілкування поліцейських із журналістами під час виконання службових обов'язків. Особливості інформаційної комунікації при масовому порушенні публічного порядку, розслідуванні та превенції кримінальних правопорушень.....	76
4.3. Технології і техніки нейтралізації конфліктів у ситуації взаємодії поліцейських і журналістів.....	83
4.4. Психологічні чинники забезпечення поліцейськими безпеки професійної діяльності журналістів.....	91

РОЗДІЛ 3.

ЧАСТИНА 1. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ. ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ ЖУРНАЛІСТІВ

1.1. Адміністративно-правові засади діяльності журналістів в Україні

Починаючи з 1992 року, Верховна Рада України прийняла низку законів, щодо регулювання діяльності ЗМІ, зокрема «Про доступ до публічної інформації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про інформацію», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про рекламу», «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України», «Про телекомунікації».

Правові засади діяльності журналістів визначено Конституцією України, законами України «Про інформацію», «[Про друковані засоби масової інформації \(пресу\) в Україні](#)», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та іншими нормативно-правовими актами¹.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України і означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за

¹ Роз'яснення Міністерства юстиції України «Правові засади діяльності журналістів в Україні» від 04.10.2011 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11>).

допомогою друкованих засобів масової інформації².

Статтю 11. Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» визначено порядок державної реєстрації друкованого засобу масової інформації.

Зокрема, державній реєстрації підлягають всі друковані засоби масової інформації, що видаються на території України, незалежно від сфери розповсюдження, тиражу і способу його виготовлення.

Заяви про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації подає засновник (співзасновники) до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації друкованих засобів масової інформації.

Заборонена державна реєстрація друкованого засобу масової інформації, назва якого містить символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Заява про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації подається відповідно до статті 12 «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».

У заяві про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації повинна бути вказана така інформація:

1) засновник (співзасновники) видання;

1¹) пов'язана особа – юридична або фізична особа, яка здійснює контроль за засновником (співзасновниками), власником (співвласниками) друкованого засобу масової інформації, а також юридична особа, за якою засновник, власник (співвласник) здійснює відповідний контроль. У разі якщо одним зі співзасновників (співвласників) друкованого засобу масової інформації є фізична особа, пов'язаними з нею особами вважаються також члени її сім'ї (чоловік, дружина, діти та батьки, мачуха та вітчим, рідні брати, сестри та їхні діти, чоловіки (дружини), спільно з якими вона здійснює контроль за друкованим засобом масової інформації);

2) вид видання;

3) назва видання;

4) мова видання;

² Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. № <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

5) сфера розповсюдження (місцева, регіональна, загальнодержавна, закордонна) та категорії читачів;

6) програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість;

7) передбачувані періодичність випуску, обсяг і формат видання;

8) юридична адреса засновника, кожного із співзасновників та його (їх) банківські реквізити;

9) місцезнаходження редакції.

Реєструвальний орган має право вимагати від засновника (співзасновників) подання документів, якими підтверджується його (їх) цивільна правоздатність та цивільна дієздатність (паспорт громадянина України, статут, договір між співзасновниками, договір з правонаступником, довіреність тощо).

При проведенні державної реєстрації заборонено вимагати від засновника (співзасновників) подання інших відомостей і документів.

Про зміну виду видання, юридичної адреси засновника (співзасновників), місцезнаходження редакції засновник (співзасновники) друкованого засобу масової інформації зобов'язаний (зобов'язані) відповідно повідомити реєструвальний орган у місячний термін.

Крім того, Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» встановлено порядок розгляду заяви про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації (стаття 13).

Реєструвальний орган зобов'язаний у місячний строк розглянути заяву про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації і письмово повідомити засновника (співзасновників) про результат розгляду.

У межах цього строку реєструвальний орган приймає рішення про:

а) державну реєстрацію видання;

б) відмову у державній реєстрації;

в) зупинення строку розгляду заяви про реєстрацію.

Зупинення цього строку здійснюється реєструвальним органом, якщо:

1) засновник (співзасновники) не подав документи, якими підтверджується його (їх) цивільна правоздатність та цивільна дієздатність;

2) між співзасновниками не укладено установчий договір, передбачений статтею 9 закону;

3) виникли обставини, за яких із незалежних від реєструвального органу причин своєчасне проведення державної реєстрації неможливе.

Зупинений строк розгляду заяви про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації поновлюється з дня, коли заявник письмово повідомить про усунення причин, що перешкождали державній реєстрації видання.

Що стосується розповсюдження друкованої інформації без державної реєстрації видань, то у статті 14 визначено, що державній реєстрації не підлягають:

1) законодавчі, офіційні нормативні та інші акти, бюлетені судової практики, що видаються органами законодавчої, судової та виконавчої влади;

2) інформаційні матеріали та документація, що видаються підприємствами, організаціями, навчальними закладами і науковими установами з метою використання їх у своїй діяльності;

3) видана за допомогою технічних засобів друкована продукція, не призначена для публічного розповсюдження, або машинописна, розмножувана на правах рукопису.

Відмова в державній реєстрації друкованого засобу масової інформації можлива, тільки може бути здійснена за таких підстав:

1) якщо назва друкованого засобу масової інформації, його програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість суперечать статтям 3 і 4 закону;

2) якщо реєструвальним органом уже раніше видано свідоцтво друкованому засобу масової інформації з тією самою назвою, за винятком видань, що виходять різними мовами;

3) якщо заяву подано до закінчення року з дня набрання законної сили рішенням про припинення діяльності друкованого засобу масової інформації;

4) якщо засновником (співзасновниками) порушено вимоги статті 10 закону;

5) якщо засновниками (співзасновниками) друкованого засобу масової інформації виступають органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування.

У письмовому повідомленні про відмову в державній реєстрації зазначено підстави, передбачені статтею 15 закону.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації видається засновнику (співзасновникам) після сплати ним реєстраційного збору.

Засновник (співзасновники) зберігає право розпочати випуск друкованого засобу масової інформації протягом одного року з дня одержання свідоцтва. В разі пропуску цього строку без поважних причин свідоцтво про державну реєстрацію втрачає чинність.

Дублікат свідоцтва видається на підставі письмової заяви засновника (співзасновників) до реєструвального органу.

Зразок свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації затверджується Кабінетом Міністрів України.

За видачу свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації справляється збір у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

За видачу свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації для дітей, осіб з інвалідністю розмір реєстраційного збору зменшується на 50 відсотків. Від сплати реєстраційного збору звільняються видання, які засновуються з благодійною метою для безплатного розповсюдження.

Засновник (співзасновники) сплачує реєстраційний збір протягом одного місяця з дня одержання письмового повідомлення реєструвального органу про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.

За видачу дубліката свідоцтва про державну реєстрацію періодичного друкованого видання справляється збір у розмірі 20 відсотків від встановленого реєстраційного збору.

Друковані засоби масової інформації, що видаються та розповсюджуються в Україні, але зареєстровані в інших державах, підлягають державній реєстрації в Україні зі сплатою реєстраційного збору в половинному розмірі.

Припинення випуску друкованого засобу масової інформації

Випуск друкованого засобу масової інформації може бути припинено за рішенням засновника (співзасновників) або суду.

Засновник (співзасновники) має право припинити випуск видання у випадках і порядку, передбачених установчим договором або статутом редакції чи іншим договором, укладеним між засновником (співзасновниками) і редакцією.

Суд припиняє випуск видання у разі порушення частини 1 статті 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», вимог Закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» або ліквідації юридичної особи, яка є засновником видання. Про своє рішення суд повідомляє реєструвальний орган.

Реєструвальний орган визнає свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації недійсним у разі:

- подання засновником (співзасновниками) погодженого з редакцією письмового повідомлення про припинення випуску друкованого засобу масової інформації;
- неподання після завершення процесу реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації органами державної влади, іншими державними органами або органами місцевого самоврядування, які є їх засновниками (співзасновниками), заяви про ререєстрацію відповідних друкованих засобів масової інформації;
- прийняття рішення суду про припинення випуску друкованого засобу масової інформації.

Вилучення тиражу чи окремої його частини допускається тільки за рішенням або вироком суду, які набрали чинності.

Відмова в державній реєстрації друкованого засобу масової інформації або порушення встановленого статтею 13 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» порядку державної реєстрації, а також рішення про припинення випуску видання можуть бути оскаржені засновником (співзасновниками) у судовому порядку.

Скасування рішення про припинення діяльності друкованого засобу масової інформації тягне за собою відшкодування збитків, заподіяних засновнику (співзасновникам), серед яких і неодержані доходи.

Друкований засіб масової інформації підлягає перереєстрації в разі зміни засновника (складу співзасновників), назви, мови, сфери розповсюдження видання.

Зміна засновника (складу співзасновників) повинна оформлюватися угодою між засновником (співзасновниками) і його правонаступником, укладеною відповідно до вимог цивільного законодавства України. Ця угода є підставою для подання правонаступником заяви про перереєстрацію в порядку, передбаченому статтями 11 і 12 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».

Спори щодо зміни засновника (складу співзасновників) вирішуються судом в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством України.

При перереєстрації друкованого засобу масової інформації реєстраційний збір сплачується у половинному розмірі.

Статтею 34 Конституції України кожному громадянину України незалежно від його професії гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Частиною 3 статті 15 Конституції України встановлено, що цензура в Україні заборонена³.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про друковані засоби

³ Конституція України, у редакції від 21.02.2019 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>).

масової інформації (пресу) в Україні» заборонено використання друкованих засобів масової інформації для:

1) закликів до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України;

2) пропаганди війни, насильства та жорстокості;

3) розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі;

4) поширення порнографії, а також з метою вчинення терористичних актів та інших кримінально караних діянь;

5) пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки;

6) популяризації або пропаганди держави-агресора та її органів влади, представників органів влади держави-агресора та їхніх дій, що створюють позитивний образ держави-агресора, виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України;

7) втручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених законом;

8) заподіяння шкоди честі та гідності особи;

9) розголошення будь-якої інформації, яка може призвести до вказування на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди і згоди його законного представника⁴.

Професійна належність журналіста відповідно до статті 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» може підтверджуватися документом, виданим професійним об'єднанням журналістів. На особу, якій видано редакційне посвідчення чи інший документ, що підтверджує повноваження, надані їй редакцією друкованого засобу масової інформації, або її професійну належність, поширюються права і обов'язки, зазначені у статті 26 вказаного закону, зокрема:

1) вільно одержувати, використовувати, поширювати (публікацію) та зберігати інформацію;

2) відвідувати державні органи, органи місцевого самоврядування,

⁴ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. № 2782-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>).

а також підприємства, установи й організації та бути прийнятим їх посадовими особами;

3) відкрито здійснювати записи, зокрема й із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;

4) мати вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України;

5) після пред'явлення редакційного посвідчення чи іншого документа, що підтверджує його професійну належність або повноваження, надані редакцією друкованого засобу масової інформації, перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан;

6) звертатися до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів;

7) поширювати підготовлені ним повідомлення і матеріали за власним підписом, під умовним ім'ям (псевдонімом) або без підпису (анонімно);

8) відмовлятися від публікації матеріалу за власним підписом, якщо його зміст після редакційної правки суперечить особистим переконанням автора;

9) на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду⁵.

До сфери професійної діяльності журналіста відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» належать: збирання, створення, редагування, підготовка інформації до друку та видання друкованих засобів масової інформації з метою її поширення серед читачів. Належність журналіста до відповідного засобу масової інформації підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової

⁵ Там само.

інформації. Права та обов'язки журналіста встановлені статтею 26 цього самого закону. Журналіст повинен добре усвідомлювати те, що він несе відповідальність у межах чинного законодавства за перевищення своїх прав і невиконання обов'язків⁶.

На журналіста покладено такі обов'язки:

1) дотримуватися програми діяльності друкованого засобу масової інформації, з редакцією якого він перебуває у трудових або інших договірних відносинах, керуватися положеннями статуту редакції;

2) подавати для публікації об'єктивну і достовірну інформацію;

3) задовольняти прохання осіб, які надають інформацію, щодо їх авторства або збереження таємниці авторства;

4) відмовлятися від доручення редактора (головного редактора) чи редакції, якщо воно не може бути виконане без порушення закону;

5) представлятися та пред'являти редакційне посвідчення чи інший документ, що підтверджує його професійну належність або повноваження, надані редакцією друкованого засобу масової інформації;

6) виконувати обов'язки учасника інформаційних відносин;

7) утримуватися від поширення в комерційних цілях інформаційних матеріалів, які містять рекламні відомості про реквізити виробника продукції чи послуг (його адресу, контактний телефон, банківський рахунок), комерційні ознаки товару чи послуг тощо⁷.

Важливе значення щодо забезпечення діяльності журналістів на сучасному етапі має Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію»» від 13.01.2011 р. № 2938, що набрав чинності 10.05.2011 р., яким Закон України «Про інформацію» викладено в новій редакції⁸.

⁶ Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР (<https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80>).

⁷ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. № 2782-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>).

⁸ Роз'яснення Міністерства юстиції України «Правові засади діяльності журналістів в Україні» від 04.10.2011 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11>).

Відповідно до статті 24 Закону України «Про інформацію» заборонена цензура, тобто будь-яка вимога, яка спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, яка передбачає узгодження інформації про її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації. Ця заборона не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладання судом заборони на поширення інформації⁹.

Заборонено втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема, з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, установлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом¹⁰.

Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику тягне за собою відповідальність згідно із законами України¹¹.

У статті 25 Закону України «Про інформацію» визначено гарантію діяльності засобів масової інформації та журналістів:

1) під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;

2) журналіст має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх

⁹ Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>).

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством;

3) журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону;

4) після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом;

5) журналіст має право поширювати підготовлені ним матеріали (фонограми, відеозаписи, письмові тексти тощо) за власним підписом (авторством) або під умовним ім'ям (псевдонімом);

6) журналіст засобу масової інформації має право відмовитися від авторства (підпису) на матеріал, якщо його зміст після редакційної правки (редагування) суперечить його переконанням;

7) права та обов'язки журналіста, працівника засобу масової інформації, визначені Законом України «Про інформацію», поширюються на закордонних журналістів, працівників закордонних засобів масової інформації, які працюють в Україні¹².

Створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, встановлює державні гарантії їх свободи відповідно до [Конституції України](#), законів України «Про інформацію», «[Про телебачення і радіомовлення](#)» та інших актів чинного законодавства і визнаних Україною міжнародно-правових документів саме Закон України «[Про друковані засоби масової інформації \(пресу\) в Україні](#)»¹³.

Правові основи діяльності в Україні інформаційних агентств та їх міжнародного співробітництва закріплені Законом України «Про інформаційні агентства». Гарантії свободи діяльності інформаційних агентств визначено статтею 2 цього закону, а частина 2 цієї статті забороняє цензуру інформації, поширюваної

¹² Там само.

¹³ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. № 2782-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>).

інформаційними агентствами¹⁴.

Правові, економічні, організаційні засади державної підтримки засобів масової інформації та соціального захисту журналістів визначені Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів». Відповідно до статті 15 зазначеного закону в разі неможливості забезпечення визначених на такі випадки гарантій засоби масової інформації не мають права відряджати працівників у місця надзвичайних подій без їхньої згоди¹⁵.

Законність дій журналістів під час виконання ними професійних обов'язків нерідко оцінюється судами через призму наявності чи відсутності у них редакційного завдання та/або через зміст поставлених перед журналістом завдань. Такий підхід є невиправданим, оскільки штучно обмежує права журналістів, визначені законодавством України. Судова практика показує, що редакційні завдання ставляться судами вище приписів нормативно-правових актів, обмежуючи тим самим права журналістів без будь-яких законних підстав. **Жоден нормативно-правовий акт України не містить вимог щодо обов'язковості надання журналістам редакційних завдань, а також не вимагає від журналістів діяти виключно у визначених такими завданнями межах.** Відповідно, судові рішення, які обґрунтовують незаконність дій журналістів відсутністю редакційних завдань чи виходом за межі завдань, поставлених перед журналістом у редакційних завданнях, порушують вимоги ст. 10 Конвенції і ст. 34 Конституції України, оскільки будь-які обмеження права на свободу слова, зокрема прав журналістів, повинні бути засновані виключно на вимогах законів. Крім того, суспільно важливі події, як правило, відбуваються не за розкладом і не відповідно до завдань редакторів. Таким чином, наявність чи відсутність редакційних завдань не може бути фактором, який впливає на оцінку законності дій журналістів під час виконання ними професійних обов'язків.

¹⁴ Закон України «Про інформаційні агентства» від 28.02.1995 р. № 74/95-ВР (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80>).

¹⁵ Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР (<https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80>).

Редакційне завдання спрямоване на вирішення організаційних питань всередині журналістського колективу, а тому не може слугувати інструментом обмеження прав журналістів, визначених законами. Більше того, творчий характер праці журналістів передбачає їм самостійно збирати інформацію про події, які відбуваються у суспільному житті і пропонувати її для оприлюднення, не чекаючи відповідних завдань від редактора. Це тим більш є очевидним для журналістів, які працюють на «фрилансі» (або на позаштатних засадах) одразу із декількома виданнями. Відповідно наявність чи відсутність редакційного завдання не впливає на обсяг їхніх прав, визначених законом.

У різні роки на розгляд Верховної Ради України було подано низку законопроектів щодо удосконалення правових засад діяльності журналістів в Україні, серед яких [«Про державно-правові гарантії захисту професійної діяльності журналістів»](#) від 16.05.2008 р. № 2508; [«Про захист професійної діяльності журналістів»](#) від 12.06.2008 р. № 2636; [«Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України \(щодо посилення гарантій свободи слова в Україні\)»](#) від 31.05.2010 р. № 6447; [«Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України \(щодо посилення гарантій свободи слова в Україні та протидії цензурі\)»](#) від 16.06.2010 р. № 6447-1; [«Про захист професійної діяльності журналістів»](#) від 30.01.2013 р. № 2140; [«Про внесення змін до Кримінального кодексу України \(щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів\)»](#) від 25.12.2014 р. № 1630; [«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів»](#) від 25.12.2014 р. № 0924. Із перерахованих проектів законів основою для прийняття нових законів стали лише проекти № 0924 та № 1630.

1.2. Гарантії безпеки журналістів

Одинадцятитомний [«Словник української мови»](#) визначає термін «гарантія» як порука в чомусь, забезпечення чого-небудь.

Гарантія – термін, який має кілька значень, в тому числі означає – умови, що забезпечують успіх чого-небудь.

[Юридичні гарантії](#) (фр. *Garantie* – порука, умова, забезпечувати

що-небудь) – законодавчо закріплені засоби охорони суб'єктивних прав громадян і організацій, способи їх реалізації, а також засоби забезпечення законності й охорони правопорядку, інтересів особистості, суспільства і держави.

Безпека журналістів насамперед залежить від обізнаності щодо можливостей, прав та обов'язків під час різних ситуацій. Цей підпункт дасть змогу висвітлити правові гарантії та засади діяльності журналістів.

Варто зазначити, що гарантії діяльності журналістів і їхньої безпеки забезпечуються через: позитивний обов'язок держави, який випливає зі статті 10 Конвенції; обов'язок роботодавця-редакції ЗМІ, який зокрема й може контролюватись із боку держави, і власне через обов'язок самого журналіста дотримуватися правил безпеки і вимог законодавства.

Незважаючи на те, що часто трапляється синонімія термінів «засади» і «гарантії», однак вони різні за своїм змістом. Отже, що ж є гарантіями, а що засадами?

Статтю 57 [Конституції України](#) гарантоване право знати свої права й обов'язки. Виключно законами України визначаються:

1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина (стаття 92).

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (стаття 102).

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (стаття 8).

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (стаття 22).

Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами (стаття 25).

Кожному гарантується недоторканність житла (стаття 30).

Кожному гарантовано судовий захист права спростовувати

недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (стаття 32).

Кожному гарантовано право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34).

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб (стаття 43).

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними (стаття 57).

Громадяни мають право на соціальний захист, яким передбачено право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (стаття 46).

Кожному гарантовано право вільного доступу до інформації про стан довкілля (стаття 50).

Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (стаття 32; офіційне тлумачення положення частини першої статті 32 див. у [рішенні Конституційного Суду](#) від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012).

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (офіційне тлумачення положення частини другої статті 32 див. у [рішенні Конституційного Суду](#) від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012).

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Аналізуючи зміст конституційних гарантій безпеки журналістів, гарантій визначених законами України, варто дійти висновку, що гарантії забезпечуються державою за умови дотримання конституційних вимог та вимог, визначених відповідними законами.

Відповідно до Закону України «[Про національну поліцію](#)» від 02.07.2015 р. № 580-VIII Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання у межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Під час реалізації власних завдань та повноважень діяльність представників ЗМІ тісно переплітається з правоохоронними структурами, зокрема з поліцією.

Для реалізації прав журналіста законодавство передбачає спеціальні гарантії. Відповідно до пункту 4 статті 25 Закону України «[Про інформацію](#)» після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом.

Звертаємо увагу, що українське законодавство надає журналісту право збирати інформацію саме після пред'явлення відповідного журналістського посвідчення або іншого документа

(іншим документом може бути, наприклад, цивільно-правовий договір на підготовку статті для позаштатного журналіста, доручення про збір інформації для статті тощо), що підтверджує його професійний статус. Зрозуміло, що якщо доступ до заходу не обмежено, то журналіст може збирати інформацію без пред'явлення посвідчення (або інших документів), проте журналіст має бути готовим у будь який момент показати документи, що підтверджують його статус журналіста. Такі документи можуть бути видані:

1) друкованим засобом масової інформації на підставі статті 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»;

2) телерадіоорганізацією на підставі статей 1, 58 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»;

3) інформаційним агентством на підставі статті 21 Закону України «Про інформаційні агентства».

4) професійним об'єднанням журналістів на підставі статті 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»¹⁶.

На інтернет-сторінці Центру демократії та верховенства права, у статті «Особливості діяльності журналіста під час масових акцій протесту», авторами зауважено, що особливі стандарти свободи преси на журналістів не можуть поширюватись, якщо особа у місцях масових акцій і заворушень перебуває як звичайний громадянин – учасник масових акцій. Тобто для того, що скористатись законодавчими гарантіями журналістської діяльності, особа має бути присутньою на масових акціях саме з метою збирання та поширення інформації про подію.

Збирання інформації під час масових заворушень пов'язано з небезпекою для журналіста. Законодавство України передбачає спеціальні гарантії і додатковий захист, який має бути забезпечений журналістам роботодавцями – засобами масової інформації. Зокрема, стаття 15 передбачає, що редакції (юридичні особи) засобів масової інформації можуть відряджати журналістів

¹⁶ Центр демократії та верховенства права. Особливості діяльності журналіста під час масових акцій протесту (<https://cedem.org.ua/consultations/13973/>).

для виконання професійних завдань у місця надзвичайних подій за умов гарантування відшкодувань, обов'язкових виплат і пільг, інших відшкодувань і виплат відповідно до законодавства про охорону праці та соціальний захист громадян. При цьому саме засоби масової інформації зобов'язані забезпечувати відряджених журналістів та інших працівників належними документами, знаковими, сигнальними та іншими засобами позначення особи представника преси.

Журналіст під час збирання інформації у місцях проведення масових акцій протесту має не тільки права, але й певні обов'язки. Наприклад, здійснюючи збір інформації, журналіст не має перешкоджати правоохоронним органам у здійсненні охорони громадського порядку і перешкоджання злочинам¹⁷.

Окрім загальних обов'язків, які покладено на журналіста законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», стаття 15 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» додатково передбачає, що, «працюючи в місцях збройних конфліктів, вчинення терористичних актів, при ліквідації небезпечних злочинних груп, журналіст (учасник творчої групи) зобов'язаний дотримуватися вимог щодо нерозголошення планів спеціальних підрозділів, відомостей, що є таємницею досудового розслідування, не допускати фактичної пропаганди дій терористів та інших злочинних груп, їхніх вчинків і заяв, спеціально інспірованих для засобів масової інформації, не виступати в ролі арбітра, не втручатися в інцидент, не створювати штучної психологічної напруги в суспільстві»¹⁸.

Вичерпно розкриває гарантії, статус та відповідальність представників онлайн-медіа стаття «Про що варто знати онлайн-медіа?», розміщена на інтернет-сторінці Центру демократії та

¹⁷ Центр демократії та верховенства права. Особливості зйомки та демонстрації правоохоронців у журналістських сюжетах (<https://cedem.org.ua/consultations/osoblyvosti-zjomky-ta-demonstratsiyi-pravoohorontsiv-u-zhurnalistskyh-syuzhetah/>)

¹⁸ Центр демократії та верховенства права. Особливості діяльності журналіста під час масових акцій протесту (<https://cedem.org.ua/consultations/13973/>).

верховенства права¹⁹.

Онлайн-медіа – особлива категорія засобів масової інформації. Їхня діяльність у загальних рисах регулюється подібно до інших категорій ЗМІ, але має кілька особливостей, про які треба пам'ятати. Вони стосуються державної реєстрації, статусу журналістів онлайн-видань, юридичної відповідальності, захисту авторських прав та вихідних даних²⁰.

1) **Реєстрація.** За чинним українським законодавством станом на жовтень 2020 року, реєструвати онлайн-ЗМІ необов'язково, тому таке медіа може починати роботу без окремого дозволу від держави. Такий статус має свої переваги і недоліки. Наприклад, на практиці відсутність реєстрації може ускладнити притягнення ЗМІ до юридичної відповідальності, що видається позитивним для певних медіа. Проте журналісту незареєстрованого онлайн-видання складніше отримати додатковий захист. Адже він надається, зокрема, на підставі редакційного посвідчення зареєстрованого ЗМІ чи службового посвідчення інформаційного агентства, про що буде зазначено далі.

2) **Статус журналіста.** Журналісти мають широкий перелік прав для здійснення професійної діяльності – наприклад, право не розголошувати джерело інформації. При цьому можливість скористатися правами інколи безпосередньо пов'язана з наявністю у журналіста документа, що засвідчує його професійну належність. Зокрема, правом збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій журналіст може скористатися, лише пред'явивши такий документ. Насамперед ним може слугувати редакційне посвідчення, а для цього онлайн-медіа має бути зареєстрованим. Якщо ж видання працює без реєстрації, то його журналісти можуть отримати такий документ у профспілці (наприклад, такі посвідчення видає НСЖУ) або отримати прес-карту в іншій організації. Так чи інакше, аби ваш журналіст здійснював свою діяльність безперешкодно і безпечно, йому варто мати при собі

¹⁹ Про що варто знати онлайн-медіа? (<https://cedem.org.ua/consultations/pro-shho-varto-znaty-onlajn-media/>).

²⁰ Про що варто знати онлайн-медіа? (<https://cedem.org.ua/consultations/pro-shho-varto-znaty-onlajn-media/>).

документ, що посвідчує його професійну належність.

3) **Відповідальність.** Те, що онлайн-ЗМІ не зареєстроване, не звільняє його від юридичної відповідальності, зокрема, у справах про поширення недостовірної інформації. Не звільняє від відповідальності і відсутність контактної інформації на сайті, хоча це й ускладнює пошук відповідача. Пункт 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1 чітко вказує, що у цій категорії справ належним відповідачем є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник сайту, особи яких позивач повинен встановити та зазначити в позовній заяві. Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайту – вільним, належним відповідачем є власник сайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації.

1.3. Державна підтримка засобів масової інформації, зокрема й органами Національної поліції

Соціальна значущість журналістської діяльності визначається насамперед тим, що журналісти, які працюють у зазначених у статті 12 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» досить складних, а нерідко екстремальних умовах (творчий характер та інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов жорсткої регламентації редакційного й технологічного циклу підготовки та випуску видань і програм тощо), реалізують важливе державне завдання з інформування державних структур, громадських формувань і громадян щодо особливостей життєдіяльності суспільства, демонструючи високий професіоналізм й особливу відповідальність за доручену справу. Крім таких специфічних умов, які ускладнюють виконання журналістами своїх професійних обов'язків, вони самі, їхні близькі родичі чи члени сім'ї зазнають негативного морально-

психологічного і фізичного впливу з боку окремих осіб у зв'язку зі здійсненням журналістом свого професійного обов'язку.

Статтею 3 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» визначено, що державна адресна підтримка надається виключно засобам масової інформації для дітей та юнацтва, для осіб з інвалідністю, спеціалізованим науковим виданням, що видаються науковими установами та навчальними закладами не нижче третього рівня акредитації, і засобам масової інформації, які цілеспрямовано сприяють розвитку мов та культур національних меншин України, а також періодичним виданням літературно-художнього напрямку.

Державна підтримка засобу масової інформації припиняється у разі встановлення судом порушень засобом масової інформації вимог Конституції України, фактів зловживання свободою діяльності засобів масової інформації, що завдає матеріальної і моральної шкоди юридичним і фізичним особам. Відновлення державної підтримки можливе лише після виконання судового рішення у повному обсязі та не раніше ніж через рік після її припинення.

У статті 4 закріплено, що державна підтримка засобів масової інформації здійснюється шляхом протекціоністської політики зниження споживчої вартості інформаційної продукції, зокрема й податкового, тарифного, митного, валютного та господарського регулювання, відшкодування збитків, подання фінансової допомоги.

Необхідні для фінансової допомоги кошти визначаються в Державному бюджеті України окремим рядком і обслуговуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів.

Визначені для фінансової допомоги кошти використовуються з метою надання: додаткової економічної підтримки (дотації) районному, міському та міськрайонному телерадіомовленню; фінансової допомоги засобам масової інформації для дітей та юнацтва і спеціалізованим науковим виданням, що видаються науковими установами та навчальними закладами не нижче

третього рівня акредитації, а також періодичним виданням літературно-художнього напрямку; економічної підтримки телерадіоцентрам та поліграфічним підприємствам і підприємствам зв'язку відповідно до вимог статті 2 вищезазначеного закону.

Розподіл коштів, зазначених у частині другій цієї статті, здійснюється Кабінетом Міністрів України.

Законодавець передбачив додаткові заходи державної економічної підтримки (дотації) районного, міського та міськрайонного телерадіомовлення. Вона здійснюється відповідно до статті 4 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та за рахунок коштів і протекціоністських заходів органів місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій на підставі устанавчих договорів або конкретних угод відповідно до законодавства.

Кошти на дотацію центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, спрямовує органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у справах преси та інформації і обласним державним адміністраціям для розподілу відповідно до кількості засобів масової інформації, яким цю дотацію призначено.

Дотація щорічно поширюється на комунальні районні, міські і міськрайонні телерадіоорганізації. Вона виділяється залежно від фінансових можливостей держави, органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій.

Використання дотації телерадіоорганізаціями не за цільовим призначенням тягне за собою скорочення фінансування на відповідну суму в поточному фінансовому році або позбавлення права на додаткову економічну допомогу в наступному фінансовому році.

Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» гарантована свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань, відповідно до цього закону означають право кожного вільно і незалежно

шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом, коли обмеження цього права необхідно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Друковані засоби масової інформації є вільними. Заборонено створювати та фінансувати державні органи, установи, організації або посади для цензури масової інформації.

Не допускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими засобами масової інформації, а також заборона поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, крім випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю.

Держава гарантує економічну самостійність та забезпечує економічну підтримку діяльності друкованих засобів масової інформації, запобігає зловживанню монопольним становищем на ринку з боку видавців і розповсюджувачів друкованої продукції. Заходи, спрямовані на забезпечення економічної підтримки діяльності друкованих засобів масової інформації, визначає Кабінет Міністрів України.

Крім того, право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя, про що зазначено у статті 6 Закону України «Про інформацію».

Згідно з Положенням про Національну поліцію від 28.10.2015 р. № 877 Національна поліція відповідно до покладених на неї

завдань: здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; здійснює моніторинг оперативної обстановки в державі, вивчає, аналізує і узагальнює результати та ефективність поліцейської діяльності, інформує у порядку та спосіб, які передбачені законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадськість про здійснення державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку; здійснює розгляд звернень громадян із питань, пов'язаних із діяльністю Національної поліції, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління; у межах повноважень, передбачених законом, надає соціальну і правову допомогу громадянам, сприяє державним органам, підприємствам, установам та організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків; забезпечує у випадках, передбачених законодавством, захист державних і власних інтересів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, а також усіляко сприяє журналістам у професійній діяльності.

1.4. Захист органами Національної поліції законної професійної діяльності журналістів, їхніх прав та свобод

Відповідно до закону Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку²¹.

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання у межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої

²¹ Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>).

допомоги²².

Під час реалізації власних завдань та повноважень діяльність представників ЗМІ тісно переплітається з правоохоронними структурами, зокрема з поліцією. Для реалізації прав журналіста законодавство передбачає спеціальні гарантії. Відповідно до пункту 4 статті 25 Закону України «Про інформацію» після пред'явлення документа, що засвідчує професійну належність працівника засобу масової інформації він має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом²³.

Здійснення прав журналістом може бути обмежене спеціально уповноваженими посадовими особами Національної поліції України відповідно до закону в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя²⁴.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо:

1) ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників);

2) вони містяться у відповіді на запит на інформацію, поданий відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», або у відповіді на звернення, подане відповідно до Закону України «Про звернення громадян»;

²² Там само.

²³ Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>).

²⁴ Роз'яснення Міністерства юстиції України «Правові засади діяльності журналістів в Україні» від 04.10.2011 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11>).

3) вони є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб;

4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації з посиланням на нього;

5) в них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом;

6) законом передбачено звільнення або непритягнення до відповідальності за такі дії²⁵.

Відповідно до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» заборонено перекручення інформації. Зокрема, у статті 63 зазначеного закону особа, в якій беруть інтерв'ю, або особа, яка надала інформацію для телерадіоорганізації, має право на підставі письмової заяви переглянути та/або прослухати відповідну передачу перед її трансляцією. Спори у зв'язку з недостовірністю або неповнотою інформації, поширеної у зазначених у частині 1 цієї статті передачах, розглядаються у судовому порядку²⁶.

Відповідно до змісту статті 62 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» державними органами здійснюється захист суспільної моралі та забезпечення прав неповнолітніх і юнацтва, зокрема: 1) при створенні, підготовці та розповсюдженні телерадіопрограм та передач телерадіоорганізації і провайдери програмної послуги зобов'язані дотримуватися вимог законодавства України про захист суспільної моралі; 2) телерадіоорганізаціям заборонено розповсюджувати, а також анонсувати програми та передачі, які можуть зашкодити фізичному, інтелектуальному і духовному розвитку неповнолітніх та юнацтва, крім як протягом ефірного часу в добовому відрізьку з 23:00 до 6:00 та на каналах з обмеженим доступом. Такі програми або передачі повинні мати

²⁵ Закон України Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: від 16.11.1992 р. № 2782-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>).

²⁶ Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 р. № 3759-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>).

спеціальне попередження і відповідно позначатися в розкладі програм телерадіоорганізацій та спеціально позначатися безпосередньо перед їх трансляцією; 3) у програмах та передачах телерадіоорганізації не мають права без письмової згоди батьків або осіб, що їх замінюють, а також відповідних правоохоронних органів розголошувати будь-яку інформацію, яка: може сприяти ідентифікації особи неповнолітнього правопорушника; стосується факту самогубства неповнолітнього²⁷.

Незважаючи на правові гарантії, журналісти під час масових акцій протесту можуть стати жертвою як працівників правоохоронних органів, які, наприклад, не бажають викриття їхньої протиправної поведінки на масових акціях, так і протестуючих, які, наприклад, не бажають розголошенню інформації про наявність зброї та предметів, що порушують закон²⁸.

Як приклад можна розглянути напад на журналістів під час прямого ефіру в Маріїнському парку 29 квітня 2020 року. Поліцейські спецпідрозділу ТОР напали на знімальну групу, при цьому штовхали, матюкалися та зламали представникам медіа апаратуру. До Богдана Кутєпова та ще одного журналіста Микити Мекензіна підійшли працівники ТОР із вимогою не стояти на схилі пагорба, де «зелена територія», а перейти на тротуар. На зауваження журналіста, що він виконує свою роботу – знімає мітинг підприємців під Кабінетом Міністрів, поліцейські відреагували агресивно. Один із них заявив: «Я останній раз прошу!» (дослівно), після чого почав штовхати журналіста і висловлюватися нецензурно. Правоохоронці вимагали припинити зйомку, потім знову почали штовхати журналіста, зламали стабілізатор до відеокамери. При цьому поліцейські відмовилися представитися. Знімальна група викликала поліцію у зв'язку з інцидентом. Зі свого боку в поліції заявили, що встановлюють обставини інциденту між співробітниками ТОР патрульної поліції та журналістами у столичному Маріїнському парку. Зазначалося, що для з'ясування всіх обставин на місце

²⁷ Там само.

²⁸ Центр демократії та верховенства права. Особливості діяльності журналіста під час масових акцій протесту (<https://cedem.org.ua/consultations/13973/>).

події прибула слідчо-оперативна група Печерського управління поліції, проводиться перевірка, матеріали якої буде передано до Державного бюро розслідувань для прийняття процесуального рішення.

Поліція забезпечує гарантії безпеки журналістів, по-перше, шляхом, чіткого усвідомлення, знання та розуміння засад діяльності та прав журналістів, по-друге, захищаючи законні права та сприяючи реалізації професійних обов'язків журналістів.

Підставами відповідальності за порушення законодавства України про друковані засоби масової інформації відповідно до статті 41 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» є:

- 1) незаконне вилучення або знищення тиражу чи його частини;
- 2) порушення прав журналіста, встановлених законодавством України;
- 3) порушення положень щодо зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації;
- 4) зловживання правами журналіста;
- 5) одержання свідоцтва про державну реєстрацію шляхом обману;
- 6) виготовлення, випуск або розповсюдження друкованого засобу масової інформації без його реєстрації або після припинення його діяльності, ухилення від перереєстрації чи від повідомлення реєструвальному органу про зміну виду видання, юридичної адреси засновника (співзасновників), місцезнаходження редакції;
- 7) порушення порядку вміщення даних, надсилання контрольних примірників;
- 8) порушення права вимоги щодо публікації спростування та порядку його публікації;
- 9) порушення законодавства з питань інтелектуальної власності²⁹.

За порушення законодавства винні особи притягаються органами Національної поліції України до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності згідно

²⁹ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. № 2782-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>).

з чинним законодавством України. До відповідальності за зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації нарівні з авторами інформаційних матеріалів, що порушують законодавство України, притягаються журналіст редакції, її редактор (головний редактор) або інші особи, з дозволу яких ці матеріали було поширено³⁰.

Відповідно до статті 43 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» професійний журналіст редакції при виконанні службових обов'язків перебуває під її правовим і соціальним захистом. Честь, гідність, недоторканність журналіста охороняються законом.

³⁰ Там само.

ЧАСТИНА 2. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З ЖУРНАЛІСТАМИ ТА ІНШИМИ МЕДІАУЧАСНИКАМИ

2.1. Засади взаємодії органів Національної поліції з засобами масової інформації

Законом України «Про інформацію»³¹ закріплено гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів, оскільки професія зобов'язує журналіста першим опинятися в гушчині подій, осягати глибинний зміст явищ, причини і наслідки і витлумачувати їх для загалу. Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом. Він має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні терміни їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством³². Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону³³.

Законом України «Про інформацію» встановлено, що після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом³⁴.

На практиці нерідко виникають проблеми щодо доступу журналістів до необхідної їм інформації³⁵. Тому з метою створення сприятливих умов для здійснення журналістами, працівниками

³¹ Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 року № 2657-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>).

³² Там само.

³³ Там само.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само.

засобів масової інформації професійної діяльності необхідна взаємодія з відповідними органами, зокрема і Національною поліцією України.

Взаємодія з населенням на засадах партнерства – один із ключових принципів діяльності Національної поліції. Рівень довіри населення визнається основним критерієм оцінки ефективності діяльності поліції в українському суспільстві, крім того, стаття 11 Закону України «Про Національну поліцію» проголошує, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб³⁶.

Законом України «Про Національну поліцію» в статті 89 передбачено спільні проєкти з громадськістю, зокрема, поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних зі здійсненням поліцейської діяльності, і на сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності здійснення такої діяльності. Поліція надає підтримку програмам правового виховання, пропагує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності³⁷.

Підстави взаємодії органів Національної поліції з засобами масової інформації витікають зі змісту Закону України «Про Національну поліцію» та Конституції України. Зокрема, відповідно до статті 9 цього закону поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості, вона забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку. Поліція забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно

³⁶ Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>).

³⁷ Там само.

до вимог, визначених законом. Вона може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених законом. Нормативно-правові акти, що регламентують діяльність поліції, обов'язково оприлюднюються на веб-порталі центрального органу управління поліції. Нормативно-правові акти з обмеженим доступом оприлюднюються у випадках та в порядку, визначених законом. Проекти нормативно-правових актів, що стосуються прав та свобод людини, обов'язково проходять громадське обговорення у порядку, визначеному міністром внутрішніх справ України³⁸.

2015 року було створено Міністерство у справах інформаційної політики, а 29 серпня 2019 року реорганізовано в [Міністерство культури, молоді та спорту України](#), а пізніше – в Міністерство культури та інформаційної політики України. Така реорганізація зумовлена насамперед тим, що в контексті реалізації заходів інформаційної безпеки (відключення російських телеканалів та блокування доступу до низки інтернет-ресурсів, заборони російським журналістам працювати на території України тощо) певні представники ОБСЄ висловлювали занепокоєння щодо обмежень свободи слова в Україні.

Органи Національної поліції України, інші правоохоронні відомства та державна кримінально-виконавча служба України перебувають під незалежними механізмами нагляду за діяльністю відомств із прозорими внутрішніми правилами та порядком розгляду скарг громадян з метою забезпечити ефективне виконання обов'язків щодо конкретних аспектів ризику для журналістів, таких як насильство і залякування, серйозні зловживання державною владою, а також протести і суспільні заходи. Розслідування тяжких злочинів проти журналістів повинні проводитися оперативно, незалежно і ефективно; органи влади роблять усе, щоб належно враховувати будь-які докази зв'язку з професійною діяльністю журналіста.

Безпека журналістів насамперед залежить від обізнаності щодо можливостей, прав та обов'язків під час різних ситуацій. Отже, гарантіями безпеки при взаємодії органів Національної

³⁸ Там само.

поліції з засобами масової інформації є основні засади, закріпленні в Конституції України. Відповідно до статті 32 Основного Закону кожному гарантовано судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. Стаття 34 Конституції України передбачає, що кожному гарантоване право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом³⁹.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та різновиду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними⁴⁰.

Конституційні вимоги гарантії забезпечуються державою в різних нормах Основного Закону:

1) громадяни мають право на соціальний захист, який передбачає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (стаття 46);

2) кожному гарантоване право вільного доступу до інформації про стан довкілля (стаття 50);

3) ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (стаття 32; офіційне тлумачення її положення див. у рішенні Конституційного Суду від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012);

³⁹ Конституція України, редакція від 21.02.2019 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>).

⁴⁰ Там само.

4) не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (стаття 32);

5) кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею (стаття 32);

6) кожному гарантовано судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (стаття 32)⁴¹.

Закон України «Про інформацію» визначає, що, працюючи у місцях збройних конфліктів, вчинення терористичних актів, при ліквідації небезпечних злочинних груп, журналіст (учасник творчої групи) зобов'язаний дотримуватися вимог щодо нерозголошення планів спеціальних підрозділів, відомостей, що є таємницею досудового розслідування, не допускати фактичної пропаганди дій терористів та інших злочинних груп, їхніх вчинків і заяв, спеціально інспірованих для засобів масової інформації, не виступати в ролі арбітра, не втручатися в інцидент, не створювати штучної психологічної напруги в суспільстві⁴².

Отже, усе вищеперераховане – це не вичерпна система конституційних гарантій кожному, тобто громадянам України, іноземцям та особам без громадянства.

Аналізуючи зміст конституційних гарантій безпеки журналістів, гарантій визначених законами України, варто дійти висновку, що держава забезпечує гарантії за умови дотримання конституційних вимог та вимог, визначених відповідними законами.

⁴¹ Там само.

⁴² Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>).

2.2. Спільні проєкти поліції із засобами масової інформації та громадськістю

Національна поліція України відповідно до законодавства – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

У своїй практичній діяльності масмедіа найчастіше можуть стикатися з необхідністю взаємодії з поліцією під час висвітлення масових громадських заходів, як протестних (наприклад, зборів, мітингів, демонстрацій, пікетувань тощо), такі святкових (наприклад, святкування державних свят), а також певних надзвичайних подій (аварій, катастроф, стихійних лих тощо).

Варто розуміти, що під час масового заходу поліція і представники масмедіа мають різні завдання та інтереси: поліція має на меті забезпечити безпеку присутніх на місці масового заходу, не допустити заворушень, журналісти – дізнатися цікаві подробиці події та донести інформацію суспільству.

Водночас на практиці важливо, щоб відбувалось розумне узгодження відповідних інтересів, яке дозволило б не перешкоджати виконанню професійних обов'язків обох сторін. Крім того, співпраця поліції та масмедіа важлива для отримання і поширення останніми достовірної інформації з офіційних, а не альтернативних (чутки, коментарі сторонніх осіб тощо) джерел.

Варто зазначити, що у випадках взаємодії представників масмедіа та поліцейських під час масових заходів, надзвичайних подій особливої важливості набуває роль пресслужб (прессекретарів, речників) органів поліції. Їхня основна функція у таких випадках – координація правоохоронців та журналістів, аби надати можливість поліцейським забезпечувати безпеку громадян і журналістів, а представникам масмедіа якісно виконувати редакційне завдання. Тому під час виконання редакційного завдання на місці проведення масових заходів або надзвичайної події краще володіти контактними даними пресслужби (пресцентру, прессекретаря, речника) відповідного органу поліції. З'ясування того, хто уповноважений від поліції на

спілкування з масмедіа, зекономить журналістам час, дозволить швидко отримати достовірну інформацію з першоджерела, визначити можливе місце розташування журналістів та відеокамер, обговорити можливість роботи масмедіа за «живим» ланцюгом правоохоронців.

Поліцейським і представникам масмедіа необхідно ретельно визначати обсяг інформації, яка повідомляється, для того щоб надати відомості, які мають суспільний інтерес, і не оприлюднити те, що може зашкодити розкриттю злочину, порушити презумпцію невинуватості, заподіяти людині шкоду у зв'язку із повідомленням обставин її приватного (особистого) життя.

Тому, спілкуючись з уповноваженим представником поліції або надсилаючи до органів поліції запит на доступ до публічної інформації, важливо враховувати, що отримана інформація може бути неповною, оскільки уникатиме порушення Кримінального процесуального кодексу України, зокрема:

- порушення презумпції невинуватості особи (стаття 17);
- втручання у приватне (особисте) життя особи (зокрема й порушення таємниці стану здоров'я, права на поширення фото, відео тощо) (стаття 15);
- розголошення таємниці досудового слідства (стаття 222).

ЧАСТИНА 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ (ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ)

3.1. Статистична інформація. Попередження, запобігання та розслідування злочинів

Статистична інформація

За офіційною інформацією Генеральної прокуратури України, відповідно до [Єдиного звіту про кримінальні правопорушення](#) за 2019 рік загальна кількість потерпілих представників засобів масової інформації становить 173 особи (2018 р. – 163), з яких 133 журналісти (2018 р. – 131) та 14 керівників засобів масової інформації (2018 р. – 13), а загинуло – 2 журналісти (2018 р. – 3). З них 165 осіб визнано потерпілими у кримінальних провадженнях, досудове розслідування у яких здійснювали органи Національної поліції України, а 7 – Державного бюро розслідувань.

Перелік за окремими статтями ККУ виглядає так:

- стаття 171 («Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів») – обліковано кримінальних правопорушень – 106 (2018 р. – 93), повідомлено про підозру – 10 (2018 р. – 10), направлено до суду з обвинувальним актом – 6 (2018 р. – 7), закрито 84 кримінальні провадження (2018 р. – 83);
- стаття 345-1 («Погроза або насильство щодо журналіста») – обліковано кримінальних правопорушень – 43 (2018 р. – 54), повідомлено про підозру – 9 (2018 р. – 15), направлено до суду з обвинувальним актом – 7 (2018 р. – 14), закрито 13 кримінальних проваджень (2018 р. – 18);
- стаття 347-1 («Умисне знищення або пошкодження майна журналіста») – обліковано кримінальних правопорушень – 6 (2018 р. – 6), повідомлено про підозру – 1, направлено до суду з обвинувальним актом – 1, закрито 4 кримінальні провадження (2018 р. – 2);

- стаття 348-1 («Посягання на життя журналіста»), обліковано кримінальних правопорушень – 2 (2018 р. – 1), повідомлено про підозру – 0, направлено до суду з обвинувальним актом – 0, закрито 1 кримінальне провадження.

Щодо кримінальних правопорушень за статтю 349-1 («Захоплення журналіста як заручника») кримінальних проваджень у 2018 та 2019 рр. зареєстровано не було.

Водночас за інформацією пресслужби МВС України 2018 року найбільше кримінальних правопорушень вказаної категорії зареєстровано у м. Києві (47), Закарпатській (30), Чернівецькій (25), Одеській (24), Дніпропетровській (14) областях. У Львівській – 12, Донецькій – 11, Рівненській – 10, Вінницькій, Полтавській, Харківській – по 8, Запорізькій та Херсонській – по 7, Київській – 6, Луганській, Сумській, Черкаській та Чернігівській областях – по 5⁴³.

Щодо світової результативності розкриття злочинів проти журналістів звертає на себе увагу заява представника Організації з безпеки та співробітництва в Європі з питань свободи ЗМІ Арлема Дезіра, який зазначив, що за останні 25 років у регіоні ОБСЄ було вчинено понад 400 вбивств журналістів, при цьому у 85% випадків злочинці не були покарані⁴⁴.

Попередження, запобігання та розслідування злочинів

Реалізація заходів запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів спрямована на вдосконалення всієї системи відносин у суспільстві. Загально-соціальне запобігання опосередковано впливає на вчинення злочинів через ту частину соціального середовища, що є носієм їх детермінант, для того, аби усунути або нейтралізувати детермінанти цієї злочинності й можливості соціального середовища з їхнього відтворення. Спеціальне запобігання вказаних злочинів повинно здійснюватися суб'єктами, що забезпечують правопорядок у суспільстві (здебільшого правоохоронними органами), і заходами, переважна

⁴³ Укрінформ. Нацполіція за 4 місяці 2019 року розпочала 63 кримінальні провадження за злочинами у сфері діяльності журналістів (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2693359-zlocini-proti-zurnalistiv-policia-cogoric-vidkri-la-63-spravi.html>).

⁴⁴ Дзеркало тижня. Більшість вбивств журналістів у регіоні ОБСЄ залишилися безкарними (<https://dt.ua/WORLD/bilshist-vbivstv-zhurnalistiv-u-regioni-obsye-zalishilisya-bezkarnimi-292840.html>).

більшість з яких пов'язана з примусом. Основу системи впливу на вказані чинники та умови повинен скласти комплекс заходів правового, правоохоронного, економічного, організаційного, політичного, соціального, культурного, ідеологічного та інформаційного характеру.

Для підвищення ефективності взаємодії органів державної влади та представників ЗМІ необхідно застосовувати комплексний підхід. Модель оптимізації взаємодії для суб'єктів державної політики складається з теоретичних висновків і практичних рекомендацій, які полягають у такому:

а) визначенні ідеологічних підходів (на практиці може бути реалізоване в Концепції інформаційної політики України з урахуванням стратегії розвитку держави, в рамках якої відповідно до вимог часу необхідно відобразити: закріплення головних підходів до взаємодії органів державної влади та ЗМІ; здійснення моніторингу регулюючих норм та адаптації їх до вимог міжнародного законодавства; створення стратегії розвитку інформаційного простору тощо);

б) інституалізації координувального центру для структурних підрозділів органів державної влади, що працюють зі ЗМІ, з метою:

- здійснення загальнонаціональної комплексної роботи з удосконалення нормативно-технологічного регулювання їх діяльності;
- вивчення та узагальнення світового досвіду взаємодії органів державної влади та ЗМІ;
- розробки методичних рекомендацій щодо структури та складу відділів зі зв'язків зі ЗМІ;
- проведення інформаційних кампаній;
- розширення арсеналу засобів для більш ефективної взаємодії;

в) здійсненні професійної підготовки як працівників підрозділів взаємодії ОДВ зі ЗМІ (пресслужб, пресекретарів, відділів зі зв'язків зі ЗМІ), так і журналістів, а також самих державних службовців, які часто відіграють роль носіїв новин – ньюзмейкерів (постійне підвищення кваліфікації кадрів

пресслужб і пресекретарів із питань ефективної комунікації, громадянського суспільства та принципів участі громадськості у політичних процесах, планування та проведення інформаційних кампаній, забезпечення доступу до інформації, PR-діяльності у державних установах).

Запобіганню перешкоджання окремим випадкам законній професійній діяльності журналістів сприятиме внесення відповідних змін до редакції частин 1 та 2 статті 24 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (відповідно частина 2 стане частиною 5), та доповнення його окремою статтею 26-1 «Права журналістського колективу друкованого засобу масової інформації». Тобто внесені зміни матимуть такий вигляд:

«Стаття 24. Редакційна колегія друкованого засобу масової інформації

Редакційна колегія – незалежний, колективний, дорадчий орган управління діяльністю редакції друкованого засобу масової інформації – створюється, діє і припиняє свою діяльність відповідно до статуту редакції та очолюється її редактором (головним редактором).

Половина складу редакційної колегії призначається засновником (співзасновником) друкованого засобу масової інформації або уповноваженим ним органом, інша половина складу обирається журналістським колективом друкованого засобу масової інформації.

На редакційну колегію друкованого засобу масової інформації покладається:

- контроль за дотриманням прав журналістського колективу редакції, вимог щодо заборони цензури та втручання у творчу діяльність друкованого засобу масової інформації;
- контроль за дотриманням положень статуту редакції друкованого засобу масової інформації,
- внесення на розгляд органів управління друкованого засобу масової інформації питань про відсторонення від керівництва друкованого засобу масової інформації

або її окремими підрозділами осіб, які порушують вимоги законодавства щодо прав журналістського колективу редакції, заборони цензури і втручання у творчу діяльність друкованого засобу масової інформації, про призначення службового розслідування і звільнення цих осіб у разі підтвердження наявності зазначених порушень.

Рішення редакційної колегії приймається більшістю голосів. Засідання колегії вважається чинним у разі присутності на ньому більше половини складу.

Стаття 26-1. Права журналістського колективу друкованого засобу масової інформації

До складу журналістського колективу друкованого засобу масової інформації входять журналісти та інші творчі працівники.

Журналістський колектив організації зобов'язаний відстоювати інтереси своїх членів і здійснювати контроль за дотриманням їхніх прав, вимог щодо заборони цензури і втручання у творчу діяльність друкованого засобу масової інформації.

Збори журналістського колективу друкованого засобу масової інформації обирають половину складу редакційної колегії друкованого засобу масової інформації».

До загальносоціальних заходів можна віднести такий комплекс заходів, який спрямований на стабілізацію соціально-економічної ситуації в державі, як-от: а) оздоровлення економіки, б) упорядкування відносин між суб'єктами господарювання, які функціонують у сфері економічної діяльності, в) забезпечення економічної й правової захищеності громадян, організацій та ефективного функціонування всіх механізмів ринку. Означені заходи повинні мати довгостроковий характер і визначати основні напрями контролю за злочинністю в цілому і зокрема у сфері запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів.

На нашу думку, до основних завдань організаційної діяльності віднесено такі: а) вивчення та аналіз головних чинників і причин учинення кримінальних правопорушень щодо журналістів; б) упровадження спеціальних програм із підготування до дій у

небезпечних ситуаціях; в) регулювання питань професійного захисту журналістів; г) усунення небезпечних умов професійної діяльності журналістів.

Комплексне запобігання злочинам щодо журналістів на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях має охоплювати визначення переліку суб'єктів запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів із оновленням і закріпленням основних стандартів, яким мають відповідати кандидати на отримання ліцензії журналіста; визначення принципів, завдань, методів, форм і принаймні приблизного переліку заходів (економічних, соціальних, організаційно-управлінських, культурно-виховних, етичних, ідеологічних) для основних суб'єктів запобігання; створення внутрішньої та зовнішньої системи моніторингу за діяльністю щодо реагування на вчинення злочинів щодо представників ЗМІ, виявлення на ранній стадії потенційних правопорушників і жертв.

Важливим напрямом запобігання злочинам щодо журналістів є зміцнення взаємодії правоохоронних органів і ЗМІ. При цьому варто підкреслити, що ЗМІ та журналісти зокрема виконують зовсім неоднозначну роль у цьому процесі. Зокрема, їхня позитивна роль пов'язана з використанням інформаційних каналів для вирішення завдань підвищення рівня політичної і правової культури населення, боротьби зі злочинністю тощо.

Кримінологічно значущою є достовірність поширюваної ЗМІ інформації про справжню (реальну) кримінальну ситуацію. Перебільшення масштабів кримінальної загрози і дискредитація працівників правоохоронних органів призводять до підвищення напруженості у суспільстві, зростання рівня страху, поширення «тіньової юстиції». Водночас невинуватиме применшення реальних показників злочинності також може мати криміногенні наслідки: громадяни, не знаючи справжніх масштабів злочинності, не зможуть ужити адекватних заходів самозахисту; отже дезінформація ЗМІ, заниження показників злочинності сприяють підвищенню віктимності громадян. Саме тому в установленні сприятливих відносин із представниками ЗМІ зацікавлені як

громадські, так і державні структури, зокрема й правоохоронні органи.

Крім того, недостатньо ефективно організовано взаємодію підрозділів МВС України з представниками ЗМІ у сфері протидії злочинності. Проведення брифінгів, пресконференцій, спільних круглих столів має разовий характер. Матеріали журналістських розслідувань часто не цікавлять органи внутрішніх справ, які зобов'язані реагувати на будь-які повідомлення у ЗМІ. Як наслідок, відчуваючи певну «незахищеність» журналістів, на них чиниться тиск, здійснюється перешкоджання їхній законній професійній діяльності. Деякі підрозділи намагаються взагалі убезпечити себе від контактів зі ЗМІ та представниками громадських об'єднань із проблем протидії злочинності, що відповідно є підґрунтям вчинення злочинів щодо журналістів.

Специфіка взаємодії правоохоронних органів і представників ЗМІ у сфері запобігання злочинності зумовлена такими чинниками:

- необхідність постійного контакту зі ЗМІ з метою підтримки громадської безпеки, зміцнення правопорядку і законності в цілому і запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів зокрема;
- активне висвітлення у ЗМІ діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності;
- використання можливостей журналістики з метою запобігання злочинам, їх виявленню та розкриттю;
- наявність різновідомчих нормативно-правових актів, що регламентують діяльність правоохоронних органів і ЗМІ у сфері протидії злочинності;
- специфічна технологія взаємодії співробітників правоохоронних органів і представників ЗМІ.

При цьому спільні зусилля правоохоронних органів і ЗМІ повинні бути спрямовані на: постійне та своєчасне інформування населення про стан законності й правопорядку, про заходи, що вживаються правоохоронними органами, зокрема у сфері запобігання злочинності; опублікування в ЗМІ даних про стан злочинності, зокрема й щодо журналістів, доповідей,

інформаційних листів та інших документів; своєчасне спростування недостовірної інформації щодо конкретних кримінальних проваджень, зокрема й тих, жертвами в яких є представники ЗМІ; вжиття заходів за фактами порушення вимог закону з боку ЗМІ та окремих журналістів; опублікування матеріалів, що роз'яснюють і пропагують закони, які формують правову культуру і законослухняність; опублікування матеріалів про заходи, вжиті правоохоронними органами за повідомленнями ЗМІ.

Удосконаленню організаційних засад співпраці правоохоронних органів і представників ЗМІ сприятиме: розробка та реалізація спільних програм навчання співробітників правоохоронних органів і ЗМІ з вивчення механізму в запобіганні злочинності; розробка пропозицій щодо адаптації Типових правил акредитації журналістів при МВС України.

У межах спеціально-кримінологічного запобігання доцільним є: створення незалежної спостережної ради по засобах масової інформації, яка повинна складатись із найбільш авторитетних для населення діячів культури, які давали б публічні оцінки роботі всіх масмедіа з позиції моральності та закону; ведення деталізованої статистики щодо порушених кримінальних проваджень щодо представників ЗМІ та кримінальних проваджень, у яких вони є потерпілими.

Запобігання злочинам щодо журналістів потребує формування інформаційної стратегії ОВС, яка передбачає системний підхід до організації та постійного коригування взаємодії всіх служб і підрозділів ОВС та ЗМІ. Зокрема, структурним підрозділам органів внутрішніх справ України варто приділити особливу увагу науково-методичній та функціональній координації діяльності, цілеспрямованій і плановій комплектації професійно підготовленими кадрами.

3.2. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, що посягають на професійну діяльність журналістів

Відповідно до статті 62 Конституції України та статті 17 КПКУ особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. У статті 91 КПКУ закріплено обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Обставини, що передбачені у частині 1 статті 91 КПКУ мають загальний характер та підлягають доказуванню у будь-якому кримінальному провадженні. Однак законодавцем не враховано специфіку розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, до числа яких належать кримінальні правопорушення, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. У зв'язку з цим сторона обвинувачення має встановити як обставини, які передбачені в статті 91 КПКУ, так і ті, що безпосередньо закріплені відповідними статтями ККУ, що забезпечить здійснення правильної кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням професійній діяльності журналістів, доказування доцільно розподілити на дві групи залежно від дій винної особи:

1. Злочини вчинені проти журналіста, однак не пов'язані з його професійною діяльністю. В такому випадку винна особа своїми діями хоч і посягає на права та свободи журналіста, але суб'єктивна сторона в частині мотиву та мети не пов'язана з професійною діяльністю журналіста чи його результатами роботи, навіть у тому випадку, якщо особа усвідомлює той факт, що вчиняє протиправні дії щодо журналіста. У цьому разі відповідні суспільно-небезпечні дії винного не будуть мати кваліфікуючих ознак, які передбачені статтями 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, частиною 2 статті 375 ККУ.

2. Злочини, які пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. В такому випадку винна особа, вчиняючи

протиправні діяння проти журналіста, усвідомлюючи правовий статус потерпілого (відомо, що особа є журналістом), намагається перешкодити його професійній діяльності, наприклад, не допустити розголосу компрометувального матеріалу чи покарати журналіста за вже оприлюднений матеріал.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням професійній діяльності журналіста, окрім обставин, що стосуються статті 345-1 ККУ, необхідно враховувати, чи усвідомлювала особа, що вона вчиняє протиправні дії проти журналіста. У такому випадку необхідно з'ясувати, чи мав журналіст явні ознаки передбачені статтею 15 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», а саме: належні документи, знаки, сигнальні чи інші засоби позначення особи як представника преси. Це положення передбачене у статті 25 «Гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів» Закону України «Про інформацію». Такий обов'язок індивідуалізується в статті 21 Закону України «Про інформаційні агентства», де належність до інформаційного агентства підтверджена службовим посвідченням агентства чи іншим документом, виданим йому⁴⁵.

Обставини, що підлягають доказуванню, у кримінальних провадженнях про злочини, що посягають на професійну діяльність журналістів поділяються на:

1. Загальний предмет доказування у кримінальному провадженні:

- обставини, що підлягають доказуванню у будь-якому кримінальному провадженні незалежно від суб'єктного складу учасників та складу кримінального правопорушення: час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення; винуватість підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- обставини, доказування яких встановлюється не у кожному

⁴⁵ Закон України «Про інформаційні агентства» від 28.02.1995 р. № 74/95-ВР (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80#Text>).

кримінальному провадженні, а диференціюється залежно від конкретного складу кримінального правопорушення. Наприклад, при незаконній відмові журналісту у доступі до інформації встановлення виду і розміру шкоди, заподіяного кримінальним правопорушенням, не потрібно. Злочинним діянням визнаються незаконна відмова журналісту у доступі до інформації, що належить до формального складу злочину, при доведенні якого предмет доказування не охоплює вид і розмір шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

2. **Особливий предмет доказування.** Необхідність з'ясування таких обставин зумовлена потребою встановлення й доведення конкретного складу кримінального правопорушення, передбаченого у відповідній диспозиції статті Особливої частини ККУ. Під час з'ясування таких обставин при розслідуванні злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, слідчому варто звернутися до правових категорій, які не охоплюються галузями кримінального та кримінального процесуального права (наприклад, поняття «журналіст», його права та обов'язки, редакційне завдання тощо). Тобто відбувається індивідуалізація предмета доказування щодо конкретного складу злочину.

Особливий предмет доказування залежить від елементів складу кримінального правопорушення:

- обставини, що витікають з об'єкта кримінального правопорушення. Наприклад, відносини щодо забезпечення законної діяльності журналіста, передбачені частиною 1 статті 348-1 ККУ. При цьому стороні обвинувачення необхідно доказати, що підозрюваний діяв із мотивів, які витікають з незадоволенням діяльності певного журналіста та бажанням винного уникнути розголосу ним інформації, отриманої під час здійснення професійної діяльності;
- обставини, що витікають з об'єктивної сторони (місце, час, спосіб засоби, знаряддя та ін.);

- обставини, що витікають з суб'єктивної сторони (наприклад, щодо злочину, передбаченого частиною 1 статті 347-1 ККУ України, де основною обставиною доказування виступає вже описаний мотив, при цьому необхідно доказати зв'язок такого мотиву з умисним знищенням або пошкодженням майна, що належить журналісту чи його близьким родичам або членам сім'ї);
- обставини, що витікають з суб'єкта злочину, наприклад, наявність спеціального суб'єкта вчинення злочину, передбаченого частиною 3 статті 171 ККУ – службової особи з використанням свого службового становища; відповідно до частини 2 статті 375 ККУ – суддя, який постановив завідомо неправосудний вирок, рішення, ухвалу або постанову. В цих випадках необхідно доказати, що службова особа або суддя, перешкоджаючи законній професійній діяльності журналіста, використовувала своє службове становище, що потребує встановлення додаткової обставини предмета доказування щодо відповідного злочину;
- обставини, що закріплені у положеннях Загальної частини ККУ (пом'якшувальні та обтяжувальні обставини, перелік яких визначено в статтях 66, 67 цього кодексу);
- обставини, що закріплені у диспозиціях статей Особливої частини ККУ (використання службового становища з метою перешкоджання законній діяльності журналістів – частина 3 статті 171 ККУ);
- обставини, що закріплені в інших нормативно-правових актах (у випадку вчинення злочину проти журналіста слідчому при встановленні правового статусу потерпілого-журналіста необхідно дослідити положення інших нормативно-правових актів).

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

З точки зору сприятливості для доказування всі кримінальні правопорушення проти журналістів можна умовно поділити

на дві групи: кримінальні правопорушення, вчинені в умовах очевидності, та кримінальні правопорушення, вчинені в умовах неочевидності.

Здебільшого, враховуючи особливості професійної діяльності журналіста, така діяльність здійснюється публічно. Свідками та учасниками журналістської діяльності стають інші суб'єкти. Відповідно, кримінальні правопорушення щодо журналістів, пов'язані зі здійсненням ними законної професійної діяльності, теж вчиняються, в більшості випадках, публічно, в присутності інших осіб, які стають свідками, очевидцями таких кримінально протиправних діянь.

В ситуаціях, коли кримінальне правопорушення щодо журналіста вчинене в умовах очевидності, наявність широкого кола джерел збирання та перевірки доказів дозволяє вести мову про сприятливість для процесу доказування. І, навпаки, коли кримінальне правопорушення щодо журналіста, його близьких родичів, членів сім'ї вчинене в умовах неочевидності, процес доказування вимагає від суб'єкта розслідування докладання значних зусиль для пошуку джерел інформації, встановлення їх зв'язку з подією правопорушення, застосування відповідних засобів для забезпечення належності та допустимості зібраних доказів.

Таким чином, за критерієм сприятливості для доказування (розслідування) можна виділити декілька типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, з якими стикаються слідчі при розслідуванні кримінальних правопорушень проти журналістів: 1) отримання заяви про вчинення кримінального правопорушення від особи, яка постраждала від кримінального правопорушення, або іншої особи (найбільш сприятлива); 2) виявлення трупу потерпілого (найменш сприятлива); 3) отримання заяви про зникнення потерпілого безвісти; 4) отримання відомостей про відповідне кримінальне правопорушення зі ЗМІ.

Коли інформація про правопорушення надходить від особи, щодо якої вчинене правопорушення, або іншої особи, що стала очевидцем події, є можливість допитати заявника та отримати фактичні дані з першоджерела. Це значно полегшує подальший процес доказування та дозволяє швидко організувати

розслідування й проведення необхідних процесуальних дій по встановленню правопорушника та доведенню його причетності до вчиненого кримінального правопорушення, використовуючи всі наявні засоби доказування.

В інших виділених ситуаціях слідчому спочатку необхідно встановити: особистість потерпілого (в разі виявлення трупу), факт приналежності його до професійної спільноти журналістів (або родичів журналіста чи члена сім'ї журналіста), причинно-наслідковий зв'язок між подією правопорушення (зникненням особи) та здійсненням потерпілим професійної діяльності журналіста, спосіб вчинення кримінального правопорушення (підготовка, безпосереднє вчинення кримінально протиправних дій, способи приховання слідів вчинення правопорушення), елементи обстановки вчинення злочину (час, місце тощо). І лише після встановлення цих фактичних даних можна вести мову про відповідну кваліфікацію виявленого кримінального правопорушення та належну організацію розслідування, спрямованого на встановлення особи (осіб), причетної до вчинення кримінально протиправної діяльності.

Особливу увагу слідчому слід звернути на збирання тих фактичних даних, які б доводили наявність спеціального мотиву у правопорушника: вчинення навмисних кримінально протиправних дій, передбачених відповідними нормами Кримінального кодексу України, щодо журналіста саме у зв'язку зі здійсненням ним професійної діяльності. Нерідко у випадках вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів в умовах неочевидності суттєвим фактором, що ускладнює процес доказування, є замовний характер кримінально протиправних дій, коли у безпосереднього виконавця відсутній спеціальний мотив. В таких ситуаціях немає безпосереднього зв'язку між особою правопорушника та потерпілим (журналістом, членом його сім'ї, родичем). Але як тільки слідству стало відомо, що потерпіла від кримінального правопорушення особа є журналістом (членом сім'ї журналіста, родичем журналіста), пріоритетним напрямком доказування повинна бути професійна діяльність журналіста та здійснення щодо нього правопорушення у зв'язку з його професією (родинною приналежністю). Саме

такий підхід забезпечить належну організацію розслідування та ефективність доказування.

В будь-якому випадку, при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених щодо журналістів, крім загальних обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, передбачених ст. 91 КПК України, доказуванню підлягають:

- факт здійснення потерпілою особою законної професійної діяльності журналіста (у розумінні примітки до ст. 345-1 КК України),
- факт перешкоджання законній професійній діяльності (при розслідуванні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України),
- суспільний інтерес до події або інформації, яку висвітлює журналіст (впливає на визнання професійної діяльності журналіста законною),
- умисел правопорушника на завдання шкоди (перешкоджання) саме журналісту у зв'язку зі здійсненням ним професійної діяльності.

3.3. Засоби збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, що посягають на професійну діяльність журналістів

Процес доказування, передбачає збирання доказів виключно в порядку, передбаченому КПКУ, який закріплює наявність відповідних засобів фіксації інформації, що має значення для кримінального провадження. Відповідно до статті 93 КПКУ сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом:

- проведення слідчих (розшукових) дій;
- проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;

- проведення інших процесуальних дій, передбачених КПКУ.

Передбачені в чинному КПКУ засоби збирання доказів є загальними для доказування будь-якого вчиненого кримінального правопорушення. Не винятком тут є й злочини, вчинені проти журналістів. Засоби збирання доказів, зважаючи на свою правову природу, підкреслюють спрямованість відповідних процесуальних дій на встановлення, фіксацію та отримання доказів, що є основною їх метою.

Зі змісту частини 2 статті 93 КПКУ вбачається, що законодавець поряд із «витребуванням» вживає термін «отримання» речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок. Беручи це до уваги, можна зробити висновок, що витребування та отримання виступають самостійними способами збирання доказів, зокрема й у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з перешкодженням законній професійній діяльності журналістів.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкодженням законній професійній діяльності, виникає необхідність у перевірці журналістської документації з метою підтвердження того факту, що його діяльність при вказаних ним обставинах дійсно була законною і журналіст виконував свої професійні обов'язки. З цією метою слідчий має право відповідно до статті 93 КПКУ звернутися із запитом до редакції щодо надання належно завірених копій наказу про призначення журналіста на посаду або договору, а також наявним отриманням редакційного завдання (зокрема й усного). Така необхідність зумовлена тим, що на сторону обвинувачення покладено обов'язок доведення факту неможливості виконання редакційного завдання у зв'язку зі здійсненням перешкодження, що й не дозволило журналісту виконати свої професійні обов'язки.

До способів збирання доказів на стадії досудового розслідування необхідно віднести тимчасовий доступ до речей та документів. Цей захід забезпечення кримінального провадження виступає альтернативою в межах отримання доказів відповідно до статті 93 КПКУ, яку можна провести замість слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Перелічені засоби збирання доказів є законним інструментарієм органів досудового розслідування Національної поліції України, спрямованим на забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень взагалі та щодо журналістів у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності, зокрема.

Наявність такого інструментарію узгоджується також з міжнародними критеріями оцінки ефективності розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, висловленими у вигляді позиції ЄСПЛ, який окремо підкреслює, що зобов'язання держави щодо проведення ефективного розслідування – не є зобов'язанням щодо результату, але зобов'язанням щодо засобів⁴⁶.

Тобто розслідування повинно проводитися ретельно. Органи влади завжди мають докладати серйозних зусиль для встановлення того, що справді сталося, а не покладатися на квапливі або погано обґрунтовані висновки, щоб закрити розслідування або використати їх як основу для своїх рішень⁴⁷.

Головна мета такого розслідування полягає у забезпеченні ефективного виконання національних законів, які захищають права людини, насамперед право на життя, та притягненні правопорушників до відповідальності.

Однак, при наявності в Україні законодавчо закріпленого механізму щодо захисту журналістів та їх професійної діяльності ефективність розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів виглядає дещо сумнівною, зокрема при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я журналістів.

Так, за результатами опитування слідчих НП України 29 % респондентів вважають, що посягання на життя та здоров'я журналістів розслідуються ефективно, 14,7 % - що такі розслідування ведуться не ефективно і 56,3 % опитаних не змогли однозначно відповісти на поставлене запитання. В той же час 54,1 % опитаних журналістів вважають, що розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів ведуться не ефективно, 43,2 % респондентів було важко відповісти на запитання. І лише 2,7 % опитаних відзначили, що кримінальні правопорушення розслідуються

⁴⁶ «Гусейнова проти Азербайджану», пункт 106.

⁴⁷ «Барабанщиков проти Росії», пункт 54.

ефективно⁴⁸.

Відповідно до інформації, наведеної ГО «Платформа прав людини» в аналітичному звіті «Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні»⁴⁹ основними причинами, що впливають на ефективність розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, є:

- невнесення заяв до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- розгляд заяв в порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян»;
- бездіяльність слідчого та/чи прокурора під час досудового розслідування;
- проблеми правової кваліфікації діянь, вчинених проти журналіста;
- відмова у визнанні потерпілим;
- безпідставне закриття кримінальних проваджень;
- неповідомлення потерпілого про закриття кримінального провадження,
- надмірна тривалість досудового розслідування.

При цьому системність та масштабність наведених причин підтверджується відповідною судовою практикою.

Аналіз виявлених причин дозволяє констатувати недосконалість національного механізму по захисту професійної діяльності журналістів, а також брак засобів збирання доказів.

В умовах недосконалості кримінального та кримінального процесуального законодавства України, а також регіонального характеру процесуального керівництва та судової практики єдиними дієвими механізмами, здатними забезпечити ефективність розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів

⁴⁸ Коваленко А.В. Розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: монографія / А.В. Коваленко. – Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. – 268 с.

⁴⁹ Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні: аналітичний звіт / Опришко Л.В., Вдовенко О.М. – Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. – 66 с.

вбачаються:

- використання органами досудового розслідування всіх передбачених законом заходів для забезпечення ефективності досудового розслідування та процесу доказування (збирання, перевірки та оцінки доказів),
- підвищення професійної компетенції працівників органів досудового розслідування Національної поліції України,
- розширення взаємодії правоохоронних органів України, зокрема, Національної поліції, з представниками професійної журналістської спільноти.

Щодо існуючих законних засобів збирання доказів, то найбільшу ефективність збирання доказів на початковому етапі досудового розслідування здатні забезпечити якісно проведені процесуальні дії:

- огляд місця події (ч. 3 ст. 214, ст. 237 КПК України). Дозволяє зібрати матеріальні сліди, залишені у зв'язку з подією правопорушення, та визначити напрямки збирання ідеальних слідів; сформулювати уяву про механізм події правопорушення та побудувати слідчі версії тощо;
- допит потерпілого, свідків (ст.ст. 224 – 226, 232 КПК України). Дозволяє отримати об'єктивну інформацію (показання) про всі елементи механізму події правопорушення з «першоджерел», встановити причинно-наслідкові зв'язки між всіма елементами події, спланувати розслідування тощо;
- освідування (ст. 241 КПК України). Своєчасне проведення освідування дозволяє виявити та зафіксувати сліди кримінального правопорушення, що в подальшому може суттєво впливати на ефективність доказування;
- проведення судових експертиз (ст.ст. 242 – 245 КПК України). Дозволяє визначити вид та розмір шкоди, завданої в результаті правопорушення (судово-економічні, судово-психологічні експертизи), вид, характер та ступінь тілесних ушкоджень (судово-медичні експертизи); ідентифікувати конкретних осіб, причетних до події правопорушення (дактилоскопічна експертиза, почеркознавча експертиза,

експертиза голосу та мовлення, фототехнічна експертиза тощо);

- обшук (ст.ст. 233 – 236 КПК України). Дозволяє виявити та вилучити знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, трупі потерпілих, безвісти зниклих осіб, що незаконно утримуються, тощо;
- тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст. 159 – 166 КПК України). Дозволяє забезпечити збереження речових доказів, отримати копію інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах.

Щодо взаємодії правоохоронних органів з представниками ЗМІ, журналістами, медіаспільнотою, то можна виділити наступні стратегічні напрями:

- взаємодія з редакцією засобу масової інформації, у якій працює (працював) журналіст-потерпілий від кримінального правопорушення, щодо отримання відомостей про професійну журналістську діяльність, яка стала причиною вчинення кримінального правопорушення;
- інформування населення через ЗМІ про стан розслідування та використання можливостей ЗМІ для розповсюдження інформації про розшукуваних осіб;
- використання результатів журналістських розслідувань в процесі доказування.

Але, звичайно, кожного разу, взаємодіючи зі ЗМІ у будь-якій формі, пріоритетними мають бути захист прав та свобод громадян, дотримання загальних засад кримінального провадження та безпека всіх суб'єктів взаємодії.

З особливою обережністю треба підходити до залучення можливостей ЗМІ щодо інформування населення про стан розслідування кримінальних правопорушень, тому що в кожному конкретному випадку витік інформації може завдати незворотної шкоди розслідуванню та привести до тяжких наслідків.

В аналі криміналістики увійшов випадок, що отримав назву

«Справа австралійського школяра», який мав місце у 1966 році в м. Сідней, та детально описаний в книзі чеського автора В.П. Боробичка «Невероятные случаи зарубежной криминалистики»⁵⁰. Грейм Торн, син австралійського комівояжера, школяр, який був викрадений зловмисником – угорським іммігрантом Стефаном Леслі Бредлі – з метою отримання винагороди. В перемовини з викрадачем, який зв'язався з сім'єю Торнів, вступив полісмен, видавши себе за батька хлопчика, який в той час перебував у відрядженні в іншому місці. Журналісти, в погоні за сенсацією, знайшли батька викраденого хлопчика та взяли у нього інтерв'ю в прямому ефірі, яке транслювалося по телебаченню в момент переговорів викрадача з поліцейським, що видавав себе за батька Торна Грейма. Наслідки цього були фатальні: викрадач здогадався про пастку, припинив перемовини, а невдовзі знайшли тіло вбитого хлопчика... Завдяки наполегливості та майстерству австралійських поліцейських злочинець був знайдений та засуджений за вчинені діяння, але життя хлопчика не повернеш.

Справа австралійського школяра завершилася, але досі є нагадуванням для всіх при прийнятті рішення щодо доцільності та виправданості залучення засобів масової інформації до процесу розслідування кримінальних правопорушень та інформування населення про хід розслідування.

Щодо використання матеріалів журналістських розслідувань в процесі доказування, то це теж можна розглядати як законний засіб збирання доказів, але лише за умови ретельної перевірки джерел отримання інформації у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку. В протилежному випадку результати журналістських розслідувань не можуть сприйматися як належні та допустимі докази та використовуватися в процесі доказування.

Наявні в Україні, закріплені на національному рівні, засоби збирання доказів (навіть при їх недосконалості), в поєднанні з професійною компетенцією слідчих Національної поліції України, здатні забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються по відношенню журналістів у

⁵⁰ Боробичка В.П. Невероятные случаи зарубежной криминалистики. Ч.1 / Пер. с чеш. А. Зарицкого. – М.: Прейскурантиздат. 1991. – 368 с.

зв'язку з здійсненням ними професійної діяльності. Усвідомлення та обізнаність щодо об'єктивних причин, які впливають на ефективність процесу розслідування зазначених правопорушень, з боку кожного слідчого та прокурора є запорукою мінімізації їх впливу на професійну діяльність суб'єктів розслідування і, відповідно, на кінцевий результат розслідування.

3.4. Неприпустимість розголошення відомостей досудового розслідування та професійна діяльність журналіста

Таємницю досудового розслідування у статті 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації» віднесено до категорії таємної інформації, тобто інформації, розголошення якої може заподіяти шкоду особі, суспільству та державі. КПКУ визначає, що відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, у якому вони визнають можливим. У необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування у зв'язку з участю в ньому, про їхній обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу (стаття 222). Цивільний кодекс України передбачає, що ім'я фізичної особи, яку затримано, підозрюють чи обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, може бути використане (обнародоване) лише в разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї та в інших випадках, передбачених законом; ім'я потерпілого від правопорушення може бути обнародоване лише за його згодою. Однак використання початкової літери прізвища фізичної особи в засобах масової інформації, літературних творах не є порушенням її прав (стаття 296).

Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, установлену законом, а саме статтею 387 ККУ, якою віднесено розголошення даних оперативно-розшукової діяльності досудового розслідування до кримінально каранних діянь. Диспозиція цієї статті обмежує коло суб'єктів цього злочину і вказує, що ними можуть бути лише особи, попереджені в

установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати дані оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування.

Журналісти під час своєї професійної діяльності проводять власне розслідування, після чого опубліковують відомості, які можуть бути пов'язані із досудовим розслідуванням, про яке журналісту не відоме. У такому випадку журналіста не попереджали про кримінальну відповідальність за незаконне розголошення відомостей досудового розслідування, яку він оприлюднив. Однозначно ця діяльність була проведена в межах закону, однак шкода інтересам досудового розслідування може бути заподіяна значна.

Виникають випадки, коли журналісти отримують інформацію раніше за органи досудового розслідування. Тоді журналісту необхідно враховувати, що передчасне оприлюднення таких відомостей може заподіяти значну шкоду інтересам досудового розслідування, адже вибір моменту оголошення певної інформації має залежати від мети, заради якої її повідомляють широкому загалу, і ця мета аж ніяк не повинна перешкоджати виконанню завдань кримінального провадження.

Працівники правоохоронних органів з-поміж основних проблем і негативних наслідків, до яких може призвести розголошення таємниці досудового розслідування шляхом передчасної публікації в засобах масової інформації результатів журналістських розслідувань, визначають такі:

1. Заподіяння шкоди правам, свободам і законним інтересам учасників кримінального провадження, створення перешкод під час установлення обставин, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження. Передчасне розголошення відомостей досудового розслідування може призвести до отримання злочинцем можливості приховати або знищити сліди злочину, речі (предмети) й документи, що можуть бути джерелами доказів, фальсифікування доказів, ухилення від слідства та суду, заподіяння шкоди підозрюваному й іншим співучасникам, потерпілому, свідкам-очевидцям та іншим особам.

Публікація в засобах масової інформації відомостей про свідків

і потерпілих може спричинити тиск на них шляхом підкупу чи залякування з боку злочинця або його оточення. Розміщуючи в засобах масової інформації будь-яку інформацію про кримінальне правопорушення, варто враховувати тактичний ризик, оскільки невстановлений злочинець, який отримав інформацію про деякі вже з'ясовані або виявлені подробиці розслідування, може, наприклад, ужити заходів для реалізації викраденого або ж, навпаки, утриматися від цього тощо.

2. Дотримання вимог щодо нерозголошення відомостей, зокрема під час досудового розслідування, та для запобігання можливому використанню широким колом осіб у злочинній діяльності відомостей про способи вчинення і приховання кримінальних правопорушень, технологічні подробиці вчинених злочинів, прийоми та шляхи протидії розслідуванню.

Оприлюднені матеріали журналістських розслідувань стають «навчальним посібником» для потенційних злочинців. Крім того, іноді трапляються випадки, коли інформація про протиправну, зокрема корупційну, діяльність певних осіб, опубліковані відомості про їхнє майно, спосіб життя тощо полегшать злочинцям процес обрання майбутньої жертви та підготовки до вчинення злочину, а особи, в опублікованому інтерв'ю яких міститься інформація про протиправні дії окремих осіб, стають потенційними, а іноді і реальними жертвами злочинів.

3. Можливий вплив відомостей, що поширюється через засоби масової інформації, на лобювання інтересів окремих осіб (груп, об'єднань чи організацій), поширення дезінформації в суспільстві під час досудового розслідування.

3.5. Використання у кримінальному провадженні відомостей, отриманих журналістами під час журналістського розслідування

Журналістські розслідування – дієвий метод привернення уваги суспільства до проблем, а також ефективний поштовх для активізації роботи правоохоронних органів.

Усі докази повинні бути отримані в передбаченому законом порядку. Це означає, що доказами можуть бути лише фактичні дані, здобуті в результаті проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, визначених КПКУ, і в порядку, передбаченому відповідною процесуальною дією. Тобто певні відомості, отримані під час проведення журналістського розслідування, не можуть мати доказового значення в розслідуванні кримінального провадження, допоки не набудуть статусу доказів, оскільки відомості, отримані журналістами, є непроцесуальними.

Матеріали, отримані під час проведення журналістських розслідувань, можна цілком правомірно розглядати як основу, на якій надалі в кримінальному процесі формуються докази, адже під час журналістського розслідування фактично відбувається збір інформації про джерела доказів, а також про ознаки кримінального правопорушення, обставини їх виявлення, про особу чи осіб, які можуть бути причетні до вчинення кримінального правопорушення, його очевидців, про місцеперебування предметів і документів, що можуть стати речовими доказами, про будь-які інші факти й обставини, що мають значення для розслідування.

Отримати інформацію, яка безпосередньо стосується злочину, під час журналістського розслідування можуть журналіст, а також інші особи, які є учасниками цього розслідування (оператор, кореспондент, особи, які давали інтерв'ю, тощо). Під час журналістського розслідування, журналісти отримують різні документи (наприклад відеозаписи, письмові відповіді на журналістські запити тощо).

Результатом журналістського розслідування може бути опублікований у засобах масової інформації матеріал журналістського розслідування (стаття в електронній версії, газети, телепередачі, відеосюжети).

Переведення інформації у доказову площину можливе шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій.

Найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, що дає змогу отримати інформацію від журналіста є допит.

Слідчий під час досудового розслідування викликає для дачі показань як свідка:

а) особу, інтерв'ю з якою наявне в матеріалах журналістських розслідувань;

б) особу, щодо якої в матеріалах журналістських розслідувань наявна інформація про те, що їй відомі або можуть бути відомі обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні;

в) журналіста, який проводить чи провів журналістське розслідування та володіє інформацією про кримінальне правопорушення.

У такому випадку предметом допиту є відомості, які стали відомі свідкові особисто (наприклад, якщо він був очевидцем кримінального правопорушення або під час проведення журналістського розслідування виявив місце зберігання викраденого тощо) або стали відомі йому з інших джерел (під час проведення інтерв'ю з іншими особами; з відповіді на журналістський запит; із власного джерела інформації тощо).

Під час журналістського розслідування журналіст отримує різні документи, які можуть мати значення для кримінального провадження. Залучити зазначені документи як доказ можливо шляхом:

а) подання з власної ініціативи журналістами, кореспондентами, засобами масової інформації, редакціями;

б) тимчасового доступу на підставі ухвали слідчого судді, суду, що полягає в наданні стороні кримінального провадження журналістом, представником засобу масової інформації тощо, які володіють документами, можливості ознайомитись із ними, зробити їх копії, а в разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом – вилучення;

в) вилучення під час обшуку, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

ЧАСТИНА 4. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТОЛЕРАНТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ЖУРНАЛІСТІВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

4.1. Основні принципи та завдання партнерства поліції з засобами масової інформації

«Неможливо потиснути одне
одному руки із стиснутими кулаками»

Індіра Ганді

Розбудова відкритого, цивілізованого та демократичного громадянського суспільства в Україні передбачає радикальну зміну смислових акцентів професійної діяльності працівників Національної поліції, сутність якої полягає в узгодженості нормативного, управлінського та технологічного підґрунтя діяльності поліцейських з її сервісним характером, відображеним у гаслі «Служити і захищати!». Сучасний інформаційний простір України відзначається інформаційною насиченістю, темпами поширення інформації, прозорістю інформканалів і уніфікацією споживацької аудиторії. Широкі можливості засобів масової комунікації, тотальний інтерес суспільного загалу до проблем у різних сферах буття змушує суб'єктів інформаційної діяльності – журналістів, кореспондентів та ін. активізувати роботу з пошуку та поширення інформації, яка задовольняє відповідні громадські потреби, зокрема й у сфері забезпечення публічного порядку, захисту прав та законних інтересів громадян, боротьби зі злочинністю. Водночас працівники Національної поліції як носії подібної інформації повинні бути компетентними не лише у її збиранні й використанні інформації, але й володіти навичками її доцільного поширення у ЗМІ, а відповідно і продуктивної взаємодії з суб'єктами інформаційної діяльності. Саме цьому сприяє опанування поліцейськими знаннями і уміннями в галузі психології інформаційної роботи, оволодіння ними сучасними технологіями

інформаційного обміну, навичками толерантної безконфліктної комунікації із журналістською спільнотою, особливо в ситуаціях безпосереднього виконання професійних завдань, що й визначає адресність посібника.

Плідна співпраця поліцейських із громадянами – запорука забезпечення належного рівня публічної безпеки у суспільстві. Без конструктивної, планомірної, регулярної співпраці з засобами масової інформації Національна поліція не зможе вирішувати завдання з формування позитивної громадської думки населення і в результаті оптимізувати свою взаємодію з ними в справі охорони публічного порядку та боротьби зі злочинністю. Опанування працівниками поліції навичками ефективної комунікації, їхнє досконале володіння повним спектром засобів професійного спілкування як у службовій діяльності, так і з громадянами та представниками засобів масової інформації, – необхідна умова виконання Національною поліцією України поставлених перед нею завдань із забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Як джерело інформаційного забезпечення громадськості та суспільна інституція, що забезпечує двосторонній зв'язок Національної поліції з громадськістю, інститутами громадянського суспільства, засоби масової інформації та їх суб'єкти виконують не лише соціально значущу, але і багатофункціональну роль у діяльності Національної поліції, яка передбачає систематичне висвітлення різних аспектів її функціонування в українському суспільстві. У зв'язку з цим системну взаємодію Національної поліції з засобами масової інформації можна розглядати як взаємовигідну співпрацю органів державної влади з інформаційними агентствами телебачення, радіо, друку, інтернет-порталами в сфері протидії злочинності та забезпечення публічного порядку.

Мета толерантної взаємодії поліції з представниками ЗМІ – формування громадської думки про роботу міліції, забезпечення публічної й особистої безпеки громадян, запобігання правопорушенням, розкриття і розслідування злочинів.

Дотримуючись орієнтації на соціальну спрямованість діяльності

поліції, а також у контексті оновлення діяльності поліцейських підрозділів і проголошення законності, поваги прав і свобод людини і громадянина, формулювання завдань і принципів її взаємодії із засобами масової інформації має відповідати моделі партнерських і довірчих відносин, що дозволяє чіткіше обґрунтувати основу організації та діяльності підрозділів поліції в напрямі взаємодії її органів зі ЗМІ, іншими інститутами громадянського суспільства з метою залучення громадськості, широких верств населення до сприяння правоохоронній діяльності. Крім того, це сприяє окресленню найбільш вагомих напрямків, форм і механізмів спільної діяльності поліції та ЗМІ, дозволяє ефективно зміцнювати партнерські відносини з громадськістю для підтримки правопорядку і забезпечення публічної безпеки.

У контексті проблеми взаємодії Національної поліції і засобів масової інформації, орієнтованої на моделювання партнерських взаємин і визначення основних принципів такої взаємодії, постає питання правового регулювання двосторонньої співпраці цих суспільно значущих інституцій. Відповідно до вітчизняного законодавства в сфері охорони публічного порядку, захисту прав і свобод громадян, забезпечення публічної безпеки поліція взаємодіє із засобами масової інформації на основі конституційних та інших нормативних документів і відповідно до положень, що визначають стратегію (модель) відносин (співпраці) між ними.

Принципи взаємодії Нацполіції зі ЗМІ, як методологічна її основа, зумовлюють загальні й конкретні завдання цих інституцій, форми і засоби спільної діяльності. Системоутворювальними принципами комунікації поліцейських і журналістів є принципи, виокремлені статтями 9 та 11 Закону України «Про Національну поліцію». Зокрема, згідно з принципом відкритості та прозорості (стаття 9) поліція забезпечує постійне інформування громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку; забезпечує доступ до публічної інформації; може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених

законом; обов'язково оприлюднює на веб-порталі центрального органу управління поліції нормативно-правові акти, що регламентують діяльність поліції. Згідно з принципом взаємодії з населенням на засадах партнерства (стаття 11) діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням і спрямована на задоволення їхніх потреб; основним критерієм оцінювання ефективності діяльності органів і підрозділів поліції є рівень довіри населення до поліції, який визначається незалежними соціологічними службами і, безумовно, ретельно відслідковується і висвітлюється засобами масової інформації.

Організаційно-діяльнісні принципи взаємодії Національної поліції і засобів масової інформації, насамперед у особі її суб'єктів – представників журналістського корпусу, зумовлюються вагомістю і спрямованістю вирішуваних поліцейськими професійних завдань. Зокрема, принципами взаємодії, яка має державницьке, загальносуспільне значення, є:

- орієнтованість на інтереси і потреби особистості, суспільства і держави;
- врахування соціальних очікувань (експектацій) громадськості;
- соціальна і взаємна відповідальність;
- неупередженість і невіддатність впливові соціальних стереотипів;
- доступність інформації;
- відкритість і публічність її висвітлення та обговорення;
- соціальні й правові наслідки поширення інформації;
- довіра та інформаційна відкритість організації.

Принципами взаємодії поліції та ЗМІ, які безпосередньо її зумовлюють, при виконанні суб'єктами службових обов'язків та в конкретних ситуаціях є:

- діалог і партнерство;
- правомірність і регламентованість взаємодії;
- об'єктивність; достовірність, своєчасність, корисність інформації;

- толерантність і безконфліктність взаємодії;
- пріоритетне відображення актуальних правоохоронних проблем.

Поведінка поліцейського у взаєминах з журналістами повинна також узгоджуватись з вимогами Етичного кодексу працівників ОВС України, схваленого колегією МВС України 05.10.2000 р. № 7км/8 та Кодексу честі працівника органів внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України № 18 від 11.01.1996 р.

До основних завдань взаємодії працівників Національної поліції і журналістів належать:

- забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та публічного порядку;
- інформування населення про діяльність поліції;
- формування суспільної думки щодо протидії злочинності;
- формування позитивного іміджу працівника поліції, поглиблення довіри населення до діяльності Нацполіції;
- правова пропаганда серед населення, роз'яснення законодавства та норм права правоохоронного характеру, підвищення рівня суспільної правосвідомості.

Крім того, неможливо переоцінити роль взаємодії працівників поліції та журналістів у забезпеченні ефективності професійної правоохоронної діяльності, зокрема:

- у розкритті та розслідуванні правопорушень (використання ЗМІ при розшуку причетних та безвісти зниклих осіб; використання матеріалів конкретних журналістських розслідувань);
- у запобіганні правопорушенням та профілактиці злочинності (інформування та просвіта населення щодо новел законодавства України та реалізації заходів із забезпечення публічного порядку; інформаційне забезпечення ймовірності державних, публічних та особистих загроз; висвітлення та аналіз у ЗМІ матеріалів завершених адміністративних та кримінальних справ).

Безпосередні форми взаємодії працівників Національної

поліції з представниками ЗМІ залежать від низки чинників, зокрема, від вагомості політичних, економічних та соціальних ситуацій у країні; професійної орієнтованості поліцейських на публічність; відносин, що склалися чи традиційно існують із редакціями та конкретними журналістами, тощо. Основними формами взаємодії Національної поліції зі ЗМІ є:

- надання журналістам інформації про діяльність поліції шляхом розсилання інформації, пресрелізів, пресконференцій, брифінгів тощо;
- акредитація журналістів при головних управліннях Національної поліції, укладання творчих договорів про співпрацю;
- спільне планування виступів у ЗМІ, спільних благодійних акцій, спільних випусків теле- та радіопрограм, прямих ліній, прямих ефірів, круглих столів та пресклубів;
- організація роботи телефонів довіри, вивчення отриманої кореспонденції, відгуків на виступи ЗМІ та підтримка у судових позовах;
- інші заходи із залученням інтернет-ресурсів, таких як офіційний сайт головних управлінь та територіальних органів Національної поліції України.

Існуючі допоки проблеми ефективної взаємодії органів правопорядку і засобів масової інформації свідчать про актуальність удосконалення законодавчого регулювання діяльності засобів масової інформації, зокрема й електронні ЗМІ (наприклад, законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» та «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»), а також необхідності вибудовування та розвитку партнерських і довірчих взаємин поліцейських з установами засобів масової інформації та окремими журналістами, що в результаті сприятиме підвищенню ефективності діяльності цих суспільних інститутів, і насамперед у контексті формування розвитку правової держави.

4.2. Психологія толерантного спілкування поліцейських із журналістами під час виконання службових обов'язків. Особливості інформаційної комунікації при масовому порушенні публічного порядку, розслідуванні та превенції кримінальних правопорушень

Соціальний характер професійної діяльності працівників Національної поліції зумовлює пріоритети у формуванні фахово необхідних якостей, знань, умінь та навичок, у переліку яких чільне місце посідає діяльність комунікативна, яку небезпідставно ототожнюють з професійним спілкуванням, взаємодією. Психологічній проблематиці міжособистісного та міжгрупового спілкування присвячено значну кількість наукових, довідкових та публіцистичних видань, які містять ґрунтовні знання щодо сутності спілкування людини з людиною, його чинники та структуру, рекомендації щодо розвитку механізмів взаємодії, умов її оптимізації.

У цьому посібнику основну увагу приділено своєрідності професійного спілкування поліцейських зі специфічною категорією фахівців – із представниками засобів масової інформації, зокрема журналістами, основною метою діяльності яких є створення та поширення інформації, в результаті – задоволення конституційного декларованого права громадянина держави Україна на отримання інформації, зокрема й тієї, що стосується правової дійсності – дотримання та порушення законів, протидії та профілактики злочинності, гострих суспільних та кримінальних подій, соціальних акцій, стану та діяльності правоохоронної системи в державі тощо. Враховуючи вагомість і дієвість інформаційного простору для нормального функціонування держави, забезпечення ефективності взаємодії поліції та ЗМІ варто визнати надважливим державницьким завданням.

Вище було окреслено та обґрунтовано низку спільних та окремих інформаційних завдань, які вирішують поліцейські та журналісти. В зв'язку з цим вважаємо доцільним визначити

умови та чинники оптимальної взаємодії цих категорій фахівців безпосередньо при виконанні поліцейськими професійних завдань.

Незалежно від того, чи здійснюється інформаційний обмін між поліцією та ЗМІ при висвітленні порушень публічного порядку на масових протестних акціях, розслідуванні та розкритті правопорушень, їх профілактики, ефективній взаємодії суб'єктів притаманні певні особливості. Зокрема, регламент, обсяг і доступність правової інформації для ЗМІ визначено законодавчо. Натомість, емоційно насичені компоненти взаємодії поліцейських і журналістів – психологічний контакт і конфліктність, взаєморозуміння і готовність до співпраці, безсторонне сприйняття особистості і поведінки – ці та інші аспекти спілкування потребують більш ретельного аналізу.

Системоутворювальним чинником взаємодії поліцейських і журналістів є поняття толерантності. Відповідно у стосунках із засобами масової інформації поліцейський повинен бути налаштований саме на толерантну взаємодію. Досить часто толерантність вважають поняттям, синонімічним до терпимості, хоча між ними існує принципова відмінність. Очевидно, поліцейський у професійній, особливо у публічній поведінці повинен виявляти стриманість, урівноваженість, бути терплячим. **Толерантність – це готовність (налаштованість, особистісна властивість) до прийняття інших логік і поглядів, права відмінності, несхожості.** Толерантність складається із *сприйняття* – вміння бачити іншого «з середини», здатність подивитися на його світ одночасно з двох точок зору: власної й чужої; з *розуміння* іншої людини, її потреб, думок, поглядів та визнання за людиною права на власну думку; *визнання* – здатності бачити в іншому носія інших цінностей, іншої логіки мислення, інших форм поведінки, а також усвідомлення права бути іншим, відрізнятись від решти людей. Тому взаємодія поліцейського з іншими особами повинна визначатись:

- зовнішньою (поведінковою) толерантністю – глибоким переконанням, що допускає наявність у інших власної позиції і своєрідності у поведінці, здібності розглядати

конфліктну ситуацію з різних точок зору, враховувати різні аспекти ситуації й аргументи сторін;

- внутрішньою (особистісною) толерантністю – здатністю зберігати рівновагу і самоконтроль у конфліктній ситуації, приймати помірковані рішення і адекватно реагувати у відмінних умовах.

Саме тому толерантність і терпимість поліцейського є властивостями його особистості, в яких виражається ставлення людини до світу, предметів, інших людей, їх поглядів, самого себе в ситуаціях відмінностей поглядів, цінностей, думок, вірувань, поведінки людей. Однак при прояві толерантності чутливість (гострота сприйняття та реагування) поліцейського щодо поведінки об'єкта зменшується, раціоналізується, а при прояві терпимості – навпаки, підвищується, стає більш емоційно напруженою, а тому і важче контролюваною.

Витоки толерантної взаємодії поліцейських із журналістами містяться як у відповідних статтях Конституції України (статті 3, 15, 21, 23, 24, 28, 29, 34, 35, 36, 39), що стосуються основних прав та свобод громадян, так і в Законі України «Про Національну поліцію», в статті 8 якого зазначено: «Національна поліція виконує свої завдання неупереджено. Національна поліція поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення, захищає права людини незалежно від її соціального походження, майнового та іншого стану, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань». Крім того, у статті 6 цього закону декларується, що «Національна поліція здійснює свою діяльність на підставі дотримання прав та свобод людини, її законних інтересів, поваги до їхньої гідності... Національна поліція не розголошує відомостей, що стосуються особистого життя людини, принижують її честь і гідність, якщо виконання обов'язків не вимагає іншого... Працівник Національної поліції не повинен заохочувати та здійснювати будь-які дії, котрими людині спричиняється біль, фізичне або моральне страждання з метою отримання від неї відомостей або визнання винуватості її або іншої особи за дії, у скоєнні яких вони підозрюються... Національна

поліція не має права збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про особисте життя особи без її згоди, за винятком випадків, передбачених законом».

Водночас вимоги толерантності у професійній поведінці поліцейського не повинні шкодити адекватному виконанню професійних функцій. Співробітник поліції, виконуючи свої обов'язки, не повинен проявляти відмінності щодо громадян, реалізуючи їх рівність перед законом і рівноправ'я як вищу політичну цінність, одночасно визнаючи їх відмінності в соціально-статусному, етнічному і конфесійному плані. При цьому йдеться не про теоретичні дискусії, а про реальну практичну діяльність, про вчинки з правовими наслідками. У зв'язку з ним необхідно зважати на необхідність засвоєння поліцейськими суто *професійних стандартів і стандартів у сфері забезпечення прав людини*.

Професійні стандарти спрямовані на підвищення ефективності засобів і методів боротьби із злочинністю. Їх виконання – професійний обов'язок поліцейського, та забезпечує поліції публічний авторитет і дає моральне виправдання в тих випадках, коли відбувається неминуче порушення прав людини. Незайвим буде нагадати, що випадки порушення прав людини поліцейськими мають бути закономірними, що виникають із протиправної й іншої діяльності осіб, що порушує громадську згоду, чиї права будуть порушені й відображені у звітності.

Натомість *стандарти в сфері забезпечення прав людини* спрямовані на розуміння і дотримання усіма співробітниками поліції прав і основних свобод людини. Вони становлять гуманітарний складник толерантної поведінки поліції. Їх дотримання – обов'язкове до моменту здійснення поліцією професійних стандартів поведінки, воно повинно здійснюватись із максимально можливим урахуванням стандартів у сфері забезпечення прав людини. Варто пам'ятати, що дії в сфері стандартів забезпечення прав людини теж отримують великий публічний резонанс, від них безпосередньо залежить авторитет поліції – не менше ніж від виконання професійних стандартів. Однак, враховуючи особливу відповідальність поліції перед

суспільством щодо боротьби зі злочинними проявами, дотримання професійних стандартів має бути пріоритетним.

Толерантна взаємодія поліції та ЗМІ у сфері протидії правопорушенням та забезпечення прав та свобод громадян передбачає насамперед глибоке знання обставин, в яких здійснюється професійна діяльність поліцейських, зокрема, територіальних та регіональних особливостей, провідних напрямів виробництва, освітню та культурологічну сфери; особливості населення – демографію, етнічні, політологічні та конфесійні своєрідності, соціально-психологічні та правові уподобання та орієнтації, що панують у суспільстві, рівень злочинності та боротьби з нею тощо. Це знання забезпечує високий ступінь зв'язку поліції та ЗМІ з населенням, узгодженість чи різновекторність взаємодії.

Зокрема, з метою реалізації працівниками поліції толерантної професійної поведінки і позитивної взаємодії з засобами масової інформації доцільно:

- мати уявлення про етнічний і конфесійний склад населення, політичні та громадські угруповання, місця їх солідарного спілкування;
- мати контакти з особами, авторитетними в етнічних, громадських, політичних, конфесійних співтовариствах;
- проводити бесіди з представниками вказаних співтовариств, мати механізми для отримання випереджальної інформації про їхні потреби, скарги і пропозиції, бути уважними і чуйними;
- проводити профілактику несанкціонованих виступів, поширення інтолерантних етнічних, расових, гендерних, політичних стереотипів;
- налагоджувати на постійній основі контакти зі ЗМІ та їх представниками з метою поширення об'єктивної суспільної та правової інформації, профілактики недостовірної, провокативної інформації, наклепницьких тверджень у суспільстві й у професійному середовищі поліції;

- мати стратегії діяльності поліції серед місцевого населення та взаємодії зі ЗМІ;
- реалізувати заходи дисциплінарного впливу на поліцейських, що виявляють інтолерантну та дискримінаційну поведінку щодо спільнот і окремих громадян, як порушення професійних і гуманітарних стандартів.

Інформаційній комунікації поліцейських із журналістами під час виконання службових обов'язків у різних професійних ситуаціях притаманні певні особливості та алгоритми поведінки.

При масовому порушенні публічного порядку:

- при виявленні ознак належності особи до журналістського корпусу (оснащений транспортний засіб, персональні засоби аудіо-, фото- та відеофіксації, наявність бейджика) перевірити наявність посвідчення та акредитованість журналіста конкретним ЗМІ;
- попередити про неприпустимість долучення журналіста до групи порушників публічного порядку, використання провокативної поведінки та можливі небезпечні наслідки у разі загострення ситуації;
- попередити про відповідальність, у межах чинного законодавства, за перевищення своїх прав і втручання у службову діяльність поліцейського;
- не перешкоджати у будь-який спосіб зйомкам, за винятком випадків, коли журналіст перешкоджає працівникові виконувати службові обов'язки, при цьому з журналістом поводитися ввічливо, тактовно і терпляче, навіть якщо останній провокує конфлікт;
- звертати увагу журналіста на найвиразніші ситуації протиправної поведінки, сприяти їх фіксації та забезпечувати при цьому особисту безпеку журналіста;
- при безпосередній протидії дотриманню публічного порядку вживати заходи фізичного впливу на порушників рішуче, жорстко, адекватно протидії; використовувати спецзасоби виключно в нормативно-правових межах,

уникаючи їх впливу на представників ЗМІ;

- при виявленні ознак протиправної поведінки журналістів (провокації, підбурювання натовпу чи окремих осіб, безпосередня протидія поліції) діяти щодо них як щодо правопорушників відповідно до професійних стандартів поведінки;
- сприяти журналістам у підготованні публічної інформації (публіцистичні статті, токшоу, інформаційні повідомлення) та залучати їх до підготовки пресрелізів, інтерв'ю тощо щодо аналізу причин і наслідків порушень публічного порядку та правомірності дій працівників поліції.

При розслідуванні та превенції кримінальних правопорушень:

- формувати постійно діючі зв'язки за принципом взаємовигідної співпраці між працівниками поліції, ЗМІ та окремими журналістами з метою пошуку, узагальнення та поширення інформації щодо виявлення сприятливих для вчинення кримінальних правопорушень умов, ужиття заходів їх запобігання;
- використовувати засоби масової інформації для розшуку безвісти зниклих осіб та їх ідентифікації, підозрюваних у вчиненні правопорушення, свідків і потерпілих;
- залучати журналістів для публікації процесуальної інформації з метою її отримання зацікавленими особами і подальшої реалізації оперативно-розшукових заходів, враховуючи швидкість, широту та неформалізованість поширення інформації у ЗМІ;
- використовувати на взаємовигідній основі матеріали журналістських розслідувань, враховуючи права журналіста на збереження конфіденційності джерел інформації, за умови відсутності у конфідентів ознак причетності до правопорушень та намірів протидії розслідуванню;
- відображати в засобах масової інформації матеріали розслідуваних справ із метою зменшення соціальної напруги в суспільстві, попередження та запобігання

- подібним правопорушенням;
- брати активну участь у підготованні та проведенні масових інформаційних заходів (брифінги, токшоу, круглі столи тощо) для підвищення авторитету Національної поліції і демонстрації ефективності її боротьби зі злочинністю;
 - здійснювати толерантну взаємодію фахівців поліції, ЗМІ та журналістів у просвітницькій та виховній роботі з молоддю (бесіди, консультації, диспути) з метою розвитку правосвідомості та схильності до законослухняної поведінки.

4.3. Технології і техніки нейтралізації конфліктів у ситуації взаємодії поліцейських і журналістів

Визнаючи важливу роль взаємодії Національної поліції та ЗМІ в сучасному інформаційному просторі України, не варто полишати поза увагою і деякі негативні тенденції в діяльності цих суб'єктів, які не лише не йдуть на користь вирішенню надважливих інформаційних та правоохоронних завдань, але й слугують джерелами низки конфліктів суспільного та особистісного гатунку між ними. Наприклад, наявні непоодинокі випадки, коли засоби масової інформації публікують матеріали і повідомлення, що містять необ'єктивні або неперевірені факти. В умовах жорсткої конкуренції і ринкової економіки журналісти з метою залучення читачів часом або використовують явно замовний матеріал в інтересах конкретної особи (соціального угруповання), або ж публікують матеріали за канонами так званої «жовтої преси», коли публіці повідомляють «гучні, неймовірні» факти, свідомо передбачаючи підвищену увагу до них широкої громадськості.

Інша проблема висвітлення діяльності поліції полягає в тому, що ЗМІ, з метою зацікавлення своїми виданнями, охоче публікують інформацію, яка демонструє факти, пов'язані з недоліками в діяльності поліції, і виявляють значно менший інтерес до позитивних, героїчних сторін у роботі поліцейських. Причинами подібного дисонансу в роботі журналістів і неможливості позитивної толерантної взаємодії з працівниками

Національної поліції слугують:

- відсутність сталої громадянської (а інколи і патріотичної) позиції, нерозвиненість правосвідомості;
- недоліки професіоналізму, несформованість функціональної та психологічної готовності;
- амбіційність, егоцентризм, хворобливе самолюбство та легковажність у структурі особистості журналіста;
- схильність до опортуністичної, провокативної поведінки;
- домінування кон'юнктурних та корисливих мотивів.

Натомість можна визначити низку причин, які створюють труднощі взаємодії з журналістами та породжують конфліктність з боку працівників Національної поліції:

- недоліки знання законодавства, що регулює діяльність ЗМІ, і як наслідок – свавільне його тлумачення та перевищення владних повноважень у ситуаціях безпосередньої взаємодії з їх представниками;
- побоювання щодо розголошення процесуальної та оперативної інформації;
- схильність втаємничувати більшість службової інформації під приводом «таємниці розслідування», «для службового користування» тощо;
- неадекватне і кон'юнктурне висвітлення інформації щодо кримінальної ситуації та розслідування правопорушень під час брифінгів, у пресрелізах, робочих контактах із представниками преси;
- боязкість публічності, відкритості, звинувачень у некомпетентності та низькій ерудованості;
- попередній негативний досвід спілкування з представниками ЗМІ (журналістами, репортерами, інтерв'юерами тощо), сформованість негативної особистісної установки на взаємодію з ними;
- протиріччя між потребами суспільства у висвітленні у ЗМІ інформації з розслідування резонансних злочинів і невпевненістю в схвальних оцінках дій поліції;

- відсутність навичок ефективної комунікації, знижена самооцінка здатності до взаємодії зі сторонніми.

При безпосередньому спілкуванні поліцейського з журналістом неприпустимі:

- зверхній тон, грубість, зарозумілість;
- іронічне або неввічливе викладення зауважень;
- вирази або репліки, які ображають людську гідність;
- висловлення критичної оцінки професіоналізму журналіста;
- погрози, повчання і несправедливі докори;
- пред'явлення незаслужених звинувачень;
- погрозливі чи образливі жести або знаки.

Витоки конфліктності у взаєминах поліцейського і журналіста можуть полягати у слабкому знанні власної особистості; нерозумінні того, чим же толерантна особистість відрізняється від інтолерантної. Цих відмінностей досить багато, і вони окреслюють можливості самоудосконалення в контексті формування схильності до толерантного спілкування:

- *Знання самого себе.* Толерантні люди намагаються розібратися у своїх достоїнствах і вадах. Вони ставляться до себе критично і не прагнуть в усіх своїх прикроях і напастях звинувачувати інших. Інтолерантні люди помічають у себе більше достоїнств, ніж вад. У своїх проблемах вони схильні звинувачувати інших. Толерантні люди, знаючи про свої позитивні та негативні риси, менш егоцентричні, але у зв'язку з цим мають вищий потенціал для саморозвитку.
- *Захищеність.* Толерантна людина зазвичай відчуває себе у безпеці, тому не прагне захищатися від інших людей. Відсутність загрози або впевненість у тому, що її можна подолати, – важлива умова формування толерантної особистості. Інтолерантній людині важче жити у злагоді не тільки з іншими, але й із самою собою. Вона остерігається свого соціального оточення й власних інстинктів, почуттів, живе з відчуттям постійної загрози.

- *Відповідальність.* Толерантні люди не перекладають відповідальності за власні дії на інших, вони завжди готові звітувати щодо своїх вчинків. Інтолерантна людина вважає, що події, які відбуваються, від неї не залежать, а тому перекладає відповідальність за це на тих, хто її оточує. Ця особливість призводить до формування забобонів щодо інших людей. Позиція інтолеранта така: не я ненавиджу та спричиняю шкоду людям, а вони ненавидять мене і шкодять мені.
- *Потреба у визначеності.* Інтолерантні люди поділяють світ на чорний і білий, а тому для них не існує відтінків – усі люди поділяються на поганих й хороших. Вони акцентують увагу на різниці між «своїми» й «чужими». Їм важко ставитися до подій нейтрально – вони або схвалюють їх, або ні. Толерантна людина, навпаки, бачить світ у всій його різноманітності.
- *Орієнтація на себе – орієнтація на інших.* Толерантні люди більше зорієнтовані на себе в роботі, творчому процесі, теоретичних роздумах. Такі люди прагнуть до особистісної незалежності більше, ніж до приналежності до зовнішніх інститутів, тому що їм не треба за когось ховатися. Натомість, інтолерантні особи вкрай чутливі до зовнішніх оцінок власної особистості, якості виконаних завдань, критики оточення.
- *Здатність до емпатії.* Ця здатність визначається як соціальна чутливість, уміння формулювати правильні судження про інших людей. В одному з експериментальних досліджень схильності до емпатії у толерантних та інтолерантних студентів при взаємодії одне з одним виявилось, що інтолерантні люди оцінювали своїх партнерів за власним образом і подобою, тобто ті виглядали в їх очах інтолерантними особистостями. Толерантні ж особи виявилися більш докладними в своїх судженнях і адекватно оцінили як толерантних, так й інтолерантних співрозмовників.
- *Почуття гумору.* Почуття гумору і здатність посміятися над

собою – важливі риси толерантної особистості. Такі люди вміють посміятися над своїми вадами, і вони не прагнуть до переваги над іншими. Інтолерантні ж, навпаки, дуже образливі, ранимі, емоційні щодо сторонніх оцінок.

- *Авторитаризм.* Для інтолерантної особистості надзвичайно важлива суспільна ієрархія, соціальна значущість авторитету, авторитарний стиль управління. В опитуванні респондентів щодо їхніх історичних авторитетів інтолерантні особи назвали імена лідерів, які мали владу над іншими (Наполеон, Бісмарк та ін.), а толерантні вважали такими діячів культури, вчених, артистів (Чаплін, Ейнштейн тощо).

Конфлікт між поліцейським та журналістом зазвичай породжується двома базовими чинниками – особистісною установкою одного чи обох суб'єктів взаємодії та конкретною ситуацією взаємодії. Зокрема, складниками особистісної установки поліцейського, яка може сприяти розгортанню конфлікту, є:

- негативні почуття (відраза, пересторога, підозрілість, непривабливість тощо);
- професійні стереотипи (пошук недоліків у роботі й особистості поліцейського, необ'єктивне висвітлення інформації, прагнення отримати вигоду, нещирість у взаєминах);
- агресивне ставлення до особи журналіста, сформоване негативним попереднім досвідом спілкування.

Конкретна ситуація взаємодії поліцейського та журналіста зумовлена виконанням працівником поліції професійних функцій, які у переважній більшості випадків пов'язані з протидією правопорушенням та використанням різних форм насилля щодо спільнот чи окремих осіб – масові порушення публічного порядку, затримання правопорушників, розкриття злочинів, що може бути критично сприйнято представником ЗМІ та відображено в публікації. Ситуаційний конфлікт між поліцейським та журналістом зазвичай провокується внаслідок загострення у останнього протиріччя між схваленням намірів

поліцейського рішуче протидіяти правопорушенню та осудом щодо використовуваних для цього прийомів та засобів.

Крім того, конфліктні взаємини можуть посилюватись низкою суто особистісних чинників – рисами характеру, освіченістю, ціннісними орієнтаціями, манерами поведінки, життєвим досвідом, професіоналізмом та професійною деформацією тощо.

Вирішення конфлікту поліцейського і журналіста передбачає, по-перше, аналіз конфліктної ситуації, а по-друге, пошук і узгодженість шляхів та способів нейтралізації конфлікту.

Аналізуючи конфліктну ситуацію, працівник Національної поліції повинен:

- визначити природу конфлікту з представником ЗМІ, тобто чи є конфлікт міжособистісний, пов'язаний із тим, що не збігаються індивідуальні погляди, позиції, поведінка конфліктних сторін, або ж соціальний – тобто зумовлений розбіжностями у професійно-статусних своєрідностях, соціальних очікуваннях, системах відносин;
- виявити відмінності у розумінні предмета та об'єкта конфлікту, його причин і приводів, розбіжностей у сприйманні конфліктної ситуації тощо;
- визначити орієнтованість сторони конфлікту (журналіста, засобу масової інформації) на подальше загострення конфронтації чи співпрацю з Національною поліцією.

Обрання відповідного способу та прийомів вирішення конфлікту цілком залежить від результатів вищезазначеного аналізу і засновується на сталих, науково обґрунтованих уявленнях та розробках у галузі конфліктології. Зокрема, теорія і практика конфліктології в якості найпродуктивніших технологій вирішення конфліктів пропонує співпрацю, суперництво, уникнення, компроміс та пристосування. Крім того, поліцейський повинен бути освіченим щодо дієвих способів здійснення психологічного впливу. Хоча деякі з них передбачають достатньо жорсткі прийоми впливу на сторону конфлікту, сама взаємодія поліцейського і журналіста обов'язково має бути толерантною, що є неодмінною ознакою цих професій.

Використання вищезазначених технологій вирішення конфліктів поліцейського з журналістами та ЗМІ в ситуаціях взаємодії при вирішенні професійних завдань полягає в обранні доцільних технік, способів та прийомів, зумовлених налаштованістю сторін на продуктивне (співпраця) чи непродуктивне (конфронтація) вирішення адекватного ситуації конфлікту. Зокрема, до ефективних технік психологічного впливу в конфліктній взаємодії поліцейського із журналістом можна віднести такі:

- техніка стимулювання (позицій, ставлення, орієнтацій, поведінки) журналіста за умови його готовності до співпраці і подолання протиріч у відображенні інформації про подію та поведінку поліцейського. Реалізується шляхом висловлення поліцейським заохочення, вдячності, позитивного оцінювання поведінки журналіста, створення сприятливих умов для його професійної діяльності;
- техніка коректування уявлень щодо об'єктивного змісту події правопорушення, правомірності та суспільної значущості дій поліцейського за умови орієнтованості журналіста на співпрацю;
- техніка критичного аналізу поведінки журналіста – помилок та хибності в правовій та соціальній оцінці правопорушення, негативних суспільних наслідків некоректного і необ'єктивного її інформаційного відтворення, схильності журналіста до поглиблення конфронтації;
- сприяння у розвитку професійного досвіду створення та поширення інформації шляхом роз'яснення сутності правопорушення, аналогій та конкретики дій поліції з його припинення та превенції подібних злочинів;
- техніка дезорганізації уявлень, орієнтацій та поведінки журналіста – створення умов унеможливлення реалізації журналістом намірів необ'єктивного відображення події, труднощів у здійсненні провокативної поведінки і перекручення інформації щодо правомірних дій поліцейського;

- сприяння у створенні позитивного (бажаного) психоемоційного стану шляхом висловлення заохочення, схвалення, підкреслення позитивного ставлення до особистості журналіста, надання допомоги в отриманні інформації, авансування готовності до подальшої співпраці;
- техніка дискредитації мотивів конфронтаційної поведінки журналіста – роз'яснення розуміння поліцейським кон'юнктурних та корисливих цілей та намірів журналіста, окреслення небажаних правових та професійних наслідків реалізації поведінки та можливостей всіякого сприяння у інформаційній діяльності наразі радикальної перебудови мотивації, завбачливе запобігання можливим варіантам дій і спонукання до зміни позиції й поведінки в цілому;
- застосування психологічного тиску та пресингу – здійснюється у випадку схильності журналіста до поглиблення конфронтації, демонстративної провокативної поведінки, небажання її коригувати та толерантно взаємодіяти з поліцією у межах професійної інформаційної діяльності. Реалізується виключно у межах правового поля і вимог толерантного ставлення шляхом правомірного обмеження дій, окреслення негативних наслідків, можливостей соціальної дискредитації персоналії та ЗМІ, яке журналіст представляє.

У зв'язку з надважливістю організації толерантної взаємодії поліцейського та журналіста на безконфліктній основі вважається необхідним формувати у працівника Національної поліції системну особистісну якість – конфліктологічну компетентність, тобто єдність комунікабельності, психоемоційної стійкості, умінь та навичок контактної взаємодії тощо. Базовими складниками цієї компетентності є:

- комунікативний потенціал особистості (особистісні комунікативні якості);
- психологічна готовність налагодження відносин, розвитку контактної взаємодії;
- здібності переконання та навіювання, володіння прийомами толерантного психологічного впливу;

- комунікативна «Я-концепція» – емоційно-пізнавальний образ готовності до прийняття безконфліктної толерантної взаємодії.

4.4. Психологічні чинники забезпечення поліцейськими безпеки професійної діяльності журналістів

Не підлягає сумніву факт належності професійної діяльності працівників Національної поліції та засобів масової інформації, зокрема журналістів, до професій ризиконебезпечних, пов'язаних із низкою персональних та ситуативних загроз життю та здоров'ю. Забезпечення конституційних прав працівників засобів масової інформації на професійну діяльність, особисту безпеку та недоторканість передбачає, з одного боку, активність самого журналіста щодо передбачення, урахування й уникнення небезпечних чинників при виконанні професійних обов'язків, а з другого – активну, професійну роботу поліцейських, які в пліні корпоративного гасла «Служити і допомагати!» в складних умовах протидії правопорушенням повинні забезпечувати збереження життя та здоров'я усіх пересічних громадян.

Оцінюючи небезпеку для представників ЗМІ і необхідність забезпечення їх безпеки, поліцейські повинні врахувати витоки цієї небезпеки, що й зумовлює алгоритми реагування на неї. Зокрема, основними різновидами небезпеки, тобто ситуацій, що загрожують життю та здоров'ю, є такі:

- реальна небезпека – такий збіг обставин, за яких існування певних чинників (природних, об'єктно-предметних, особистісних) справді становить загрозу життю та здоров'ю фахівцям ЗМІ (перебування в агресивному природному чи суспільному оточенні, в момент затримання небезпечної особи тощо);
- потенційна небезпека, за якої актуалізація загрозливих чинників має ймовірнісний характер та в перспективі несприятливого розвитку подій може становити небезпеку (непередбачувана поведінка осіб чи натовпу, раптова зміна плин природної, техногенної чи соціальної події тощо);

- уявна небезпека – такий стан чи перебіг подій, який неадекватно відображається в свідомості людини (поліцейського, журналіста), подумки оцінюється як небезпечний, а тому породжує поведінку, наслідки якої і можуть бути вкрай негативними;
- провокована небезпека – ситуація чи стан, небезпечність яких породжується малоусвідомленими чи необміркованими діями самих суб'єктів (поліцейських, журналістів) і надалі набуває реального загрозливого характеру.

Адекватне розуміння поліцейським різновиду небезпеки та ступеня її інтенсивності сприяє використанню адекватного алгоритму професійної поведінки і уживанню заходів з організації необхідної взаємодії із присутніми представниками ЗМІ щодо їх захищеності.

У переважній більшості випадків забезпечення безпеки журналістів у взаємодії із працівниками Національної поліції відбувається в ситуаціях участі ЗМІ у висвітленні масових політичних, протестно-мітингових, стихійних або санкціонованих акцій, на які залучаються поліцейські сили для забезпечення публічного порядку чи припинення безладів. Хоча ЗМІ зазвичай орієнтовані на об'єктивне висвітлення подій, досить часто їх дії сприймаються учасниками подій як вибірково-кон'юнктурні, необ'єктивні, провокативні, що створює серйозну загрозу життю і здоров'ю журналістів. Працівники поліції в таких випадках обов'язково повинні вживати заходів, спрямованих на зняття суспільної напруженості й забезпечення безпеки професійній діяльності й особистості фахівців ЗМІ. Зокрема, ці заходи повинні враховувати низку ситуативних чинників:

- кількість учасників масового зібрання, причини, приводи та загальна мета групування натовпу, складники натовпу (лідери, підбурювачі, споглядачі);
- оцінювання натовпу (домінуюча вікова категорія, символи, гасла, атрибутика, озброєність, загальний настрій та емоційний стан);

- особливості території зібрання (щільність; житловий, промисловий, торговельний сектори; наявність укриттів та можливих схованок тощо);
- характеристика сил поліції (кількісний та якісний склад, сили та засоби, загальна мета та підпорядковані цілі, межі припустимого реагування);
- характеристика ЗМІ (тип та адресність засобу інформування, кількість співробітників, співпадіння-розбіжність із настроями натовпу, технічна оснащеність, уразливість);
- налаштованість на взаємодію з поліцією (декларована готовність до взаємодії, толерантна поведінка, схильність до провокативної поведінки, демонстративність, агресивність).

До подібних ситуацій можна віднести також участь засобів масової інформації у висвітленні розгляду справ у судових засіданнях; суспільно значущих подій, рішення щодо яких приймають у державних установах; висвітленні наслідків катастроф, нещасних випадків, аварій тощо, тобто таких подій, у яких журналісти можуть стати об'єктом не лише суспільного інтересу, але й агресії. Це саме стосується і спроб журналістів отримати інформацію від працівників поліції, втручаючись у процес здійснення останніми первинних слідчих дій – затримання підозрюваних, проведення огляду місця події, слідчого експерименту. В подібних ситуаціях взаємодія працівників поліції і журналістів може набувати конфліктного характеру, однак саме поліцейські повинні демонструвати стриманість і толерантність, проте рішуче попередити журналістів про неприпустимість створювати труднощі професійній роботі поліції і визначити для них припустимі межі присутності й джерела інформаційного пошуку.

До безпечних, тобто таких, які не потребують посиленої уваги поліції щодо захисту журналістів, варто віднести ситуації професійної діяльності останніх, у яких висвітлюється та аналізується інформація превентивного, публіцистичного характеру, яка спрямована на виявлення та зосередження

уваги поліції на умовах та чинниках, що сприяють вчиненню правопорушень і потребують ужиття дієвих заходів щодо їх усунення не лише діями правоохоронців, але й шляхом активного публічного реагування. До них можна віднести різні інтерв'ю, масові чи персональні опитування, токшоу, публіцистичні обговорення. Однак навіть такі заходи ЗМІ суттєво посилюють свою ефективність за умови активної взаємодії журналістів та працівників Національної поліції України.

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона нараховує 47 держав-учасниць, разом зі всіма державами-учасницями Європейського Союзу. Усі держави-учасниці Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – договір, спрямований на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-учасницях.

www.coe.int

Держави – учасниці Європейського Союзу вирішили поєднати свої ноу-хау, ресурси та долі. Разом вони збудували зону стабільності, демократії та сталого розвитку, зберігаючи при цьому культурне розмаїття, толерантність та громадянські свободи. Європейський Союз прагне поділитися своїми досягненнями та цінностями з країнами та народами за його межами.

www.europa.eu

UKR

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні

Фінансується
Європейським Союзом
та Радою Європи

Фінансується
Радою Європи